

ክርስትና በኢትዮጵያ

ማውጫ

መግቢያ

ክፍል አንድ

የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን

ምዕራፍ አንድ:-	ንግሥተ ሳባ
ምዕራፍ ሁለት:-	የሐዋ. 8 ታሪክ
ምዕራፍ ሦስት:-	ፍሬሚናሎስ
ምዕራፍ አራት:-	የ4ኛው ምዕተ ዓመት እክሱም
ምዕራፍ አምስት:-	አትናቲዎስ
ምዕራፍ ስድስት:-	የኮፕቲክ ቤተ ክርስቲያን በግብጽ
ምዕራፍ ሰባት:-	የደቡብ አረብ ክርስቲያኖች
ምዕራፍ ስምንት:-	«ዘጠኙ ቅዱሳን»
ምዕራፍ ዘጠኝ:-	የሶሪያ ቤተ ክርስቲያን
ምዕራፍ አሥር:-	የብሉይ ሥርዓቶች
ምዕራፍ አሥራ አንድ:-	የትርጉም ሥራዎች
ምዕራፍ አሥራ ሁለት:-	በዓለም ዙሪያ ያሉ የኦርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት
ምዕራፍ አሥራ ሦስት:-	የኦርቶዶክስ መለኮታዊ ትምህርት
ምዕራፍ አሥራ አራት:-	እስልምናና ስደት
ምዕራፍ አሥራ አምስት:-	መንግሥትና ቤተ ክርስቲያን
ምዕራፍ አሥራ ስድስት:-	የመንግሥት ጣልቃ ገብነት በሃይማኖት ጉዳይ
ምዕራፍ አሥራ ሰባት:-	የነፃነት ዘመን

ክፍል ሁለት

የክርስትና ከሩሲያ፣ ከአውሮፓና ከእንግሊዝ ወደ ኢትዮጵያ መግባት

ፖዕራፍ አሥራ ስምንት፡-

የመጀመሪያው ጀርመናዊ ሚሲዮን

ፖዕራፍ አሥራ ዘጠኝ፡-

የሩሲያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን

ፖዕራፍ ሃያ፡-

የሮም ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን

ፖዕራፍ ሃያ አንድ፡-

የእንግሊዝ ቤተ ክርስቲያን

ክፍል ሦስት

የክርስትና ከሰሜን አውሮፓ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት

ፖዕራፍ ሃያ ሁለት፡-

የሉተራን ቤተ ክርስቲያን የወንጌል መልእክተኞች

ክፍል አራት

የክርስትና ከሰሜን አሜሪካ ወደ ኢትዮጵያ መግባት

ፖዕራፍ ሃያ ሦስት፡-

የአዳዲስ አበባ ቤተ ክርስቲያናት እንትስቃሴ ጅግራ

ክፍል አምስት

ፖዕራፍ ሃያ አራት፡-

ክርስትና ከ1933 ዓ.ም. ወዲህ

መደምደሚያ

መግቢያ

- ሀ. ክርስትና ስንል ምን ማለታችን ነው? በዚህ ቃል መጠቀሚያችን ቃሉ ከቤተ ክርስቲያንና ከወንጌል የተለየ መሆኑን ይጠቁመናል። ይህንን ጥናት ከመጀመራችን አስቀድመን የምንጠቀምባቸውን አዳዲስ ቃላት ማብራራት ያስፈልገናል።
- ለ. ክርስትና በትክክል ሊመሠረትበት የሚችል አንድ መሠረት ብቻ አለ፤ ይህም በወንጌሎች ውስጥ የሚገኘው የኢየሱስ ክርስቶስ ትምህርት ነው። የአዲስ ኪዳን ዕምብርት ወንጌሎች ሲሆኑ በእነርሱ ላይ የተቀረውን የአዲስ ኪዳን ክፍል እንዲያርባቸዋለን። በዚህ በምናቀርበው መግለጫ ውስጥ የምንናገረው ልንገልግባቸው ስለማንችላቸው ነገሮች አይደለም። የመጀመሪያው አዲስ ኪዳን ትክክለኛ ቅጂዎች ስላሉን ቀደምት ፀሐፊዎች ስለጻፏቸው ነገሮች ጥርጣራ ሊኖረን አይችልም።
- ሐ. ለቀደምት ፀሐፊዎች ቅርብ የነበራቸው ክርስቲያኖች የአዲስ ኪዳንን ጽሑፎች ለመተርጎም የሚያስችሉ አንዳንድ ጥቅሞች ማግኘታቸው አይካድም። እነዚህን ክርስቲያኖች «የቤተ ክርስቲያን አባቶች» ብለን እንጠራቸዋለን። እነዚህ አባቶች ሁሉም ጽሑፎቻቸውን የፃፉት በግሪክ ሲሆን ጽሑፎቻቸውን በተለያዩ ቋንቋዎች ትክክል የትርጉም ቅጂዎች እናገኛለን። ይሁን እንጂ የመጀመሪያዎቹን የሐዋርያት ጽሑፎች ትክክለኛ የትርጉም ቅጂዎች ስላገኘን የአዲስ ኪዳንን ወንጌሎችና የተቀሩትን ክፍሎች ሳናዛባ እንዳሉ ለመተርጎም የሚያስችል ከቤተ ክርስቲያን አባቶች ዕውቀት ይበልጣል ባንልም ቢያንስ የሚተካክል ትምህርት አግኝተናል። የቤተ ክርስቲያን አባቶች ለእኛ የተነፈጉን የተለዩ ጥቅሞች አላገኙም። ትምህርታቸውን፣ ቅድስናቸውንና ራሳቸውን ሙሉ በሙሉ መስጠታቸውን ስንገነዘብ በእነርሱ ላይ ብቻ እንድንደገፍ የሚያደርግ ምክንያት አናገኝም።
- መ. ቤተ ክርስቲያን የሚለው ቃል በአገልግሎት ላይ የዋለው ራሳቸውን ክርስቲያን ብለው የሚጠሩ ሰዎችን በአጠቃላይ የሚያቅፍ ድርጅትን ለመጠቀም ሊሆን ይችላል። ቤተ ክርስቲያን የሚለው ቃል በአዲስ ኪዳንም ውስጥ ሆነ በክርስቲያኖች መካከል ሌሎች በርካታ ትርጉሞች ተሰጥተውታል። ቤተ ክርስቲያን የሚለው ቃል ራሱን ክርስቲያን ብሎ የሚጠራውን ሰብስቦ የሚያቅፍ የማይታይ አጥር አድርገን መውሰዱ ለጊዜው በቂ ነው። በሚቀጥሉት ምዕራፎች ውስጥ ይህንን ቃል በጥልቀት እናብራራለን።
- ሠ. በወንጌሎች ውስጥ ሰፍሮ በሚገኘው የኢየሱስ ክርስቶስ ትምህርት መሠረት ቤተ ክርስቲያን አንድ መልካዓ ምድራዊ መነሻ ብቻ አላት፤ ይኸውም ኢየሩሳሌም ነው። ቤተ ክርስቲያን ከኢየሩሳሌም ተነስታ ይሰብኩና አዲስ ቅርንጫፍ ቤተ ክርስቲያን ይመሠርቱ በነበሩት መልእክተኞች አማካይነት በዓለም ውስጥ ባሉት አገሮች ሁሉ ተሰራጩች። ስለዚህ ክርስትና ከመልካዓ ምድር አንፃር ከአንዲት አገር ጋር ብቻ ሊያያዝ የሚችል ትምህርት ሲሆን ይህችም አገር የመጀመሪያው ምዕተ ዓመት እሥራኤል ናት። ይሁን እንጂ ክርስትና የአዲስ ኪዳን ትምህርት የሚቀበሉ ሰዎች ሁሉ እምነት ነው።

ረ. ቤተ ክርስቲያን በወላጆችና በላጆቻቸው ትመሰላለች። ይህን ዓይነት ቤተሰብ በውስጡ ሁለት ወላጆችና ቁጥራቸው ያልተወሰነ ልጆች ያቅፋል። በዚህ ዓይነት ቤተሰብ ውስጥ አንድ ልጅ ወይም መቶ ልጆች ቢኖሩ ሁሉም ለወላጆቻቸው እኩል ናቸው። ይህንን ምሳሌ በመጠቀም ቤተ ክርስቲያንም ደግሞ ሁለት ወላጆች ብቻ አሏት፤ እነርሱም መንፈስ ቅዱስና ቅዱሳት መጻሕፍት ናቸው። አንድ ሰው ክርስቲያን እንዲሆን ካስፈለገ እነዚህ ነገሮች ሁለቱም ያስፈልጉታል። ክርስቲያኖች በቡድን ሲሰበሰቡ ይህ ቡድን ወይም ሕብረት ቤተ ክርስቲያን ተብሎ ይጠራል። ምዕመናኑን፣ ትምህርታቸውንና ድርጅታቸውን አጠቃለን ክርስትና ብለን ልንጠራቸው እንችላለን።

መንፈስ ቅዱስ የሚሠራው ቅዱሳት መጻሕፍትን ተጫምቶ ሲሆን ቅዱሳት መጻሕፍት የሚሰበኩት በመልእክተኞች ነው። ምዕመናን መልእክቱን ሲቀበሉ እነዚህ አዳዲስ ቡድኖች ወይም ቤተ ክርስቲያኖች ይመሠረታሉ።

ሴ. የክርስቲያኖች ሁሉ ወላጆች መንፈስ ቅዱስና ቅዱሳት መጻሕፍት ብቻ ከሆኑ በምንም ዓይነት መንገድ አንድ ቡድን ከሌላው አይበልጥም ወይም አያንስም የሚል መደምደሚያ ላይ እንደርሳለን። ከወላጆች አንፃር እንኳ ብንመለከት ሁሉም እኩል ናቸው፤ ይኸውም የአንድ ቤተሰብ ወላጆች ልጆች ናቸው። መልካም ወይም ክፉ ግለት ታዛዥ ወይም እምቢተኛ ልጆች መሆናቸው ልዩ ጥያቄ ነው።

ሸ. የእነዚህ ቡድኖች ታማኝነት ከአዲስ ኪዳን በሆነ ጥናት ሊመዘን ይችላል። ሌላ ሰው እንኳ ይህንን ለማግበሩ ግድረግ አያስፈልግም። ምዕመናን ፈቃደኞች ከሆኑ ራሳቸው በግላቸው ሊያደርጉት ይችላሉ። በዚህ ዓይነት እኳኋን ግግበሩ ምን ያህል የቤተ ክርስቲያን መሥራች ለሆነው ለኢየሱስ ክርስቶስ በሐቅ ፀንቶ እንደ ቆመ መመዘን ይቻላል።

ቀ. ከዚህ የተነሣ ትምህርታችን የክርስቲያን ትምህርት፣ የእያንዳንዱ ክርስቲያን በቡድኖች መደራጀትና በሰፊው ኅብረተሰብ ውስጥ የሚኖረውን የግለሰቦችና የቡድኖች ሕይወት በድምሩ ሦስት ነገሮችን ያጠቃልላል። የትኛውም ቡድን ለአዲስ ኪዳን ትምህርት ያለውን ታማኝነት የሚያንፀባርቅ ሐሳብ ከመሰንዘር በመቆጠብ በመንፈስ ቅዱስና በቅዱሳት መጻሕፍት አማካይነት የተገኙት አብያተ ክርስቲያኖች ሁሉ የክርስቲያኖች ቤተ ክርስቲያን ተብለው የመጠራት እኩል መብት እንዳላቸው በመናገር ጥናታችንን እንጀምራለን።

ክፍል አንድ

የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን

ምዕራፍ አንድ፡ - ንግሥተ ሳባ

1.1 - የሳባ ንግሥት ንጉሥ ሰሎሞንን መጎብኘቷን የሚናገረው ታሪክ በ1ኛ ነገ.10፡1-13 እና በ2ኛ ዜና 9፡1-12 ውስጥ እናገኘዋለን። ሰሎሞን የሞተው በ931 ዓመት ገደማ ከክርስቶስ ልደት በፊት እንደሆነ እናውቃለን፤ በንግሥትና በዜና መጻሕፍት ውስጥ ይህ ጉብኝት ስለተደረገበት ዘመን ምንም መረጃ ባናገኝም

እንኳ ንግሥት ሳባ ሰሎሞንን ልታየው የሄደችው ከመሞቱ አሥር ዓመታት ቀደም ብሎ ከ941 ዓክልበ እካባቢ ሳይሆን እንደማይቀር እንገምታለን። ሳባ የሚለው ቃል እዚህ ሥፍራ የሚጠቁመው የደቡብ አረቢያውያን የጥንት ሳባውያን ግዛት ሳይሆን አይቀርም። የንግሥቲቱ ስም ማን እንደነበር በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ አልተጠቀሰም፤ ሰሎሞንን የጎበኘችበት አቢይ ዓላማ ከእርሱ ጋር የንግድ ግንኙነት ለመፍጠር ሊሆን ይችላል። የመጣችው ከሳባ ወይም ከየመን ከሆነ 1200 ማይሎች በግመል ተጉዛለች ማለት ነው። ምናልባት ይህንን ጉዞ ያደረገችው በመስፋፋት ላይ የነበረው የሰሎሞን ንግድ የአገሯን የገቢ ምንጭ ስለነጠቀባት ሳይሆን አይቀርም።

1.2 በኢትዮጵያውያን አፈ ታሪክ ውስጥ ማክዳ ተብላ የምትታወቅ ሲሆን ከሰሎሞን የወለደችው ምኒልክ የተባለ ልጅ የነበራት የኢትዮጵያ ንግሥት ተደርጋ ተቆጥራለች። ይህ ታሪክ ለመጀመሪያ ጊዜ በኢትዮጵያውያን ባሕል ውስጥ ብቅ ያለው በክብረ ነገሥት ውስጥ ነበር። ይህ መጽሐፍ ከአረቢኛ ዕትም በትርጉም የተወሰደ ይመስላል። ይህ መጽሐፍ እስክንድሪያ ካለው የቅድመ አባቶች መጻሕፍት ቤት ከሚገኘው ከግብፃውያን የመጀመሪያ ጽሑፍ በ1225 ዓ.ም. ገደማ ወደ አረቢኛ የተተረጎመ ቅጂ ይመስላል። የግዕዙ ቅጂ የዛግዌን ንጉሣዊ ቤተሰብ አገዛዝ ገርሰሶ በ1270 ዓ.ም. የነገሠውን የአጼ ይኩኖ አምላክ ንጉሣዊ ቤተሰብ አገዛዝ ለማጠናከር በ14ኛው ምዕተ ዓመት መግቢያ ላይ የተተረጎመ ሳይሆን አይቀርም።

1.3 - ከ1150 ዓ.ም. በፊት ኢትዮጵያን ይገዛ የነበረው ንጉሣዊ ቤተሰብ የቀዳማዊ ምኒልክ ትውልድ ነው የሚል አባባል መኖሩ ግልጽ ነው። ከ1150 - 1270 ዓ.ም በሥልጣን ላይ የቆየው የዛግዌ ንጉሣዊ ቤተሰብ ዘጉልቁ 12:1ን የመጽሐፍ ቅዱስ ማሰረጃ አድርጎ በማቅረብ ራሱን የሙሴ ዘር አድርጎ ቆጥሮ ይህንን አባባል ውድቅ ሊያደርግ ሞክሯል። ስለዚህ በክብረ ነገሥት ውስጥ የሚገኘው አፈ ታሪክ ከ1000 ዓ.ም. ገደማ ጀምሮ ተያይዞ የመጣ ሊሆን ይችላል።

1.4 - በ6ኛው ምዕተ ዓመት የኢትዮጵያን ታሪክ የፃፉት የግሪክ ተወላጅ የሆኑ ታሪክ ጸሐፊዎች ስለዚህ አፈ ታሪክ ምንም ነገር አያውቁም፤ ከ330 ዓ.ም. በፊትም የክርስትና እምነት በአክሱም ግዛት ውስጥ ስለመከሰቱ ምንም ፍንጭ አይገኝም።

1.5 - ስለ ሰሎሞን የተነገረው አፈ ታሪክ ምናልባት የመነጨው የእስልምና መሠራጨት ኢትዮጵያንና ግብፅን በለያየበት ምዕተ ዓመታት ውስጥ በግብፅ ሳይሆን አይቀርም። በ1150 ዓ.ም የዛግዌ ንጉሣዊ ቤተሰብ በአክሱም ዙፋን ላይ ሲቀመጥ አፈ-ታሪኩ የንጉሥነት ሥልጣኑን አጠያያቂ አደረገው። አፈ-ታሪኩ በጽሑፍ የሰፈረው የዛግዌ ንጉሣዊ ቤተሰብ በሥልጣን ላይ በቆየባቸው ከ1150-1270 ዓ.ም ባሉት ዓመታት ውስጥ በእስክንድሪያ ሳይሆን አይቀርም። ከዚያም ከኮፕቲክ ቋንቋ ወደ አረብኛ መጨረሻም ወደ ግዕዝ ተተርጉሟል። ቀጥሎም በተክለ ሃይማኖት አማካይነት የዛግዌ ንጉሣዊ ቤተሰብ አገዛዝ ሲገለበጥ ድጋፍ አበርክቷል።

1.6 - ይህ አፈ-ታሪክ ከባሕል አንፃር የፈለገውን ያህል ዋጋ ቢኖረውም ክርስትና በኢትዮጵያ በሚለው ዕውቀታችን ላይ ምንም አስተዋጽዖ አይኖረውም። ይህ ትምህርት ብቅ ያለው ድርጊቱ ከተፈጸመ 1900 ዓመታት ያህል ቆይቶ ስለሆነ

የታሪኩን ታሪካዊ ይዘት የሚያጠናክር መረጃ እስኪገኝ ድረስ ታሪኩን እንዲያስተወዋለን።

ምዕራፍ ሁለት፡ - የሐዋ.8 ታሪክ

- 2.1 - የዘመኑን ቅደም ተከተል ትተን የአሁኑ ታሪካዊ መረጃችን ክርስትና ከ330 ዓ.ም በፊት በአክሱም ውስጥ አለመኖሩን መጥቀስ ያስፈልገናል። ስለዚህ ይህንን የጠቀስነውን ዘመን መነሻ ነጥባችን አድርገን ልንጠቀምበት እንችላለን።
- 2.2 - በሐዋ.8 ውስጥ ከሰፈሩት መረጃዎች በመነሳት ይህ ድርጊት ከ40 ዓ.ም በፊት መፈጸሙ ገልጽ ነው። የተጠቀመው ጃንደረባ አይሁድ ሠፍረውበት ከነበር ከገብሰ ሰሜናዊ ግዛት አካባቢ ሳይመጣ አልቀረም። ከዚህ የተነሣ ህንደኪ የተባላችው ንግሥት ባለ ሥልጣን ምንም ነገር ቢያደርግም እንኳ የወንጌልን የምሥራች ቃል ወደ አክሱም ግዛት ይዞ አልመጣም።
- 2.3 - የግሪክ የመልክዓ ምድር ተመራማሪዎች ይህ የመንግሥት ባለ ሥልጣን የመጣበት ግዛት ከመጀመሪያው የአሰባ ፏፏቴ አንሥቶ ወደ ደቡብ እስከ ዘመናዊቷ ሱዳን ያለውን ክፍል እንደሚያጠቃልል ይጠቁማሉ።
- 2.4 - ህንደኪ የሚለው ስም የሚያገለግለው ቁርባ፣ ፈርዖን፣ አጼ፣ ወዘተ ከሚሰጡት አገልግሎት ጋር ተመሳሳይ ነው። ይህ ስም የሚጠቁመው ንጉሣዊ ቤተሰብን እንጂ ገለሰብን አይደለም። በኑቢያ ውስጥ ንጉሡ እንደ ፀሐይ ልጅ ይቆጠርና በጣምም ቅዱስ ተደርጎ ይገመት ስለነበር በምድራዊ ሥራ ውስጥ ተሳትፎ አያደርግም ነበር፤ ስለዚህ መንግሥቱን የምትገዛው ንግሥቲቱ ነበረች።
- 2.5 - ከሐዋ.8 የሰበሰብነው ታሪክ አፈ-ታሪክ ባይሆንም ክርስትና በአዲሲቱ ኢትዮጵያ ለሚለው ዕውቀታችን ምንም አስተዋጽኦ እንደማይኖረው ገልጽ ነው። የአክሱም ግዛት በ330 ዓ.ም የተቀበለው የክርስትና እምነት ኑቢያን ከመሳሰሉት ምዕራባዊ አገሮች የክርስትና እምነት ጋር ግንኙነት ይኑረው አይኑረው ታሪክ የመዘገበው ነገር አይገኝም።

ምዕራፍ ሦስት፡ - ፍሬሚናጦስ

- 3.1 - ረፈንስ በ370 - 430 ገደማ የኖረ የሶሪያ ምሁር ነበር። ይህ ምሁር በርካታ የሥነ-መለኮት መጻሕፍት ጽፏል፤ በተጨማሪ ኤዲሳዩስ ከተባለው ሰው ሳይሰማው እንዳልቀረ የሚገመት የታሪክ ዘገባ አስፍሯል። ከእርሱ በትርጉም የተወሰደው ታሪክ ቀጥሎ ይቀርባል፡-
- 3.2 - «መትሮዶስ» የተባለ አንድ ፈላስፋ አንዳንድ ሥፍራዎችን ለማየትና ዓለምን ለመቃኘት ሩቅ ምሥራቅ ድረስ ዘልቆ ሄዶ ነበር ይባላል። የዚህን ፈላስፋ አርአያ በመከተል ሌላ የጤሮስ ፈላስፋ ደግሞ ከራሱ ጋር ዘመዶቹ የሆኑና ስለ ሰብዓዊ ኑሮ ያስተምራቸው የነበሩ ሁለት ትናንሽ ወንዶች ልጆች አስከትሎ ተመሳሳይ ለሆነ ዓላማ ሕንድን ሊጎበኝ ተነሣ። ከሁለቱ ልጆቹ መካከል በዕድሜ የሚያንሰው ኤዲስዩስ የሚባል ሲሆን ተለቅ ያለው ፍሬሚናጦስ ይባል ነበር። ይህ ፈላስፋ ጉብኝቱን ከፈጸመና ነፍሱ የረካችበትን ነገር ሁሉ ከመዘገበ በኋላ ወደመጣበት መመለስ ሲጀምር ይጓዝበት የነበረው መርከብ ውኃ ለመቅዳት ይሁን ወይም ለሌላ

አስፈላጊ ጉዳይ በአንድ ወደብ ላይ አረፈ። በዚህ ወደብ አካባቢ ይኖሩ የነበሩት በዘመኑ ሥልጣኔ ያልነበራቸው ጓላ ቀር ሰዎች የሚጎራበቷቸው ጎሳዎች ከሮማውያን ጋር ያላቸው ውል የፈረሰ መሆኑን ከገለጹላቸው በመካከላቸው የሚገኙትን ሮማውያን ሁሉ ጨፍጭፎ የመግደል ልማድ ነበራቸው። ፈላስፋው የሚገኝበት መርከብ በዚያ እንዳረፈ እርሱና አብረውት የነበሩት ሰዎች በሰይፍ ተሰዩ። ይሁን እንጂ ሁለቱ ልጆች በአንድ ዛፍ ሥር አረፍ ብለው ሲያጠኑና ትምህርታቸውን ሲያዘጋጁ ስለተገኙ በእነዚህ ባለሰለጠኑ ሰዎች ምሕረት ይደረግላቸውና ወደ ንጉሣቸው ይወሰዳሉ። ንጉሡም ኤዲስዩስ የተባለውን የቤተ መንግሥቱ ጠጅ አሳላፊ አድርጎ ሾመው። ፍሬሚናጦስ አርቆ አስተዋይና የረጋ መሆኑን ስለተገነዘበ የቤተ መንግሥቱ የገንዘብ ቤት ሹምና ፀሐፊ አደረገው። ከዚህ ጊዜ ወዲህ እነዚህ ወጣቶች በታላቅ ክብር ይጠበቁና ንጉሡም ይወዳቸው ነበር። ከብዙ ጊዜ በኋላም ንጉሡ ሚስቱንና ለቆት የሄደውን ግዛት የሚወርስ ጨቅላ ልጁን ትቶ ሞተ። እነዚህ ሁለት ጎልማሶችም የወደዱትን እንዲያደርጉ ነፃነት ሰጣቸው፤ ይሁን እንጂ ንግሥቲቱ ልጇ እስኪያድግ ድረስ በግዛቷ ውስጥ ሁሉ መንግሥቷን በማስተዳደር የሚረዷት ከእነርሱ የተሻሉ ሰዎች ስላልነበሯት እንዲሁም በተለይ ፍሬሚናጦስ ግዛቷን ሊያስተዳድር የሚበቃ ችሎታ የነበረው በመሆኑና ኤዲስዩስ ደግሞ ታዛዥና ልቧም የተቀበለው ሰው ስለነበር አልቅሳ ከእርሷ ጋር እንዲቆይ ለመነቻቸው። በዚያም ሲኖሩ ፍሬሚናጦስ የመንግሥቱን ሥልጣን ጨበጠ፤ እግዚአብሔርም ልቡን ስላነሣሣው ክርስቲያን የሆኑ ሮማውያን ነጋዴዎችን አፈላልጎ ከእርሱ ጋር እንዲቀራረቡ በማድረግ በተለያዩ ሥፍራዎች የጸሎት ቤቶችን እንዲመሠርቱና በሮማውያንም ልማድ መሠረት ለጸሎት እንዲሰበሰቡ ወተወታቸው። ከዚያም ሌሎች ሰዎችንም ለማደፋፈር እርሱም ከእነዚህ ክርስቲያኖች ጋር ተባበረ፤ እነርሱንም ደግሞ በውለታና በጥቅሞች አማካይነት ወደ ራሱ አቀረባቸው፤ አስፈላጊ የሆኑትን ነገሮች ሁሉ አዘጋጃላቸው፤ ለቤቶች መሥሪያና ለሚያስፈልጉ ጉዳዮች ሁሉ የሚውል መሬት ሰጣቸው፤ እንዲሁም የተዘራው የክርስትና ዘር በአገሩ ውስጥ እንዲስፋፋ በተቻለው መንገድ ሁሉ ጣረ። አገሩን በእንደራሴነት ያስተዳድሩለት የነበረው ሕፃን ሲያድግ ሥራቸውን ፈጽመውና ተቀብለውት የነበረውን አደራ በእምነት አስረክበው ንግሥቲቱና ልጇ አብረዋቸው እንዲኖሩ ሊያስቀሯቸው ቢሞክሩና ቢለምኗቸውም እንኳ እምቢ ብለው ወደ ሮማውያን ግዛት ተመልሰዋል። ኤዲስዩስ ወላጆቹን ሊያይ ወዲያው ወደ ጤሮስ ሄደ። ፍሬሚናጦስ ግን የእግዚአብሔርን ሥራ መደበቅ መልካም አይደለም ብሎ ወደ እስክንድሪያ ተጓዘ። በዚያ ለሚገኘውም ጳጳስ ሁኔታውን ሁሉ አጫወተው፤ ባለሰለጠኑ ጓላ ቀር ሰዎች አገር ለተሰበሰቡት በርካታ ክርስቲያኖችና አብያተ ክርስቲያናት አንድ ሁነኛ ሰው ፈልጎ ጳጳስ አድርጎ እንዲልክላቸውም ተማጠነው። በዚህ ወቅት ገና ኤጲስ ቆጶስ ሆኖ የነበረው አትናቴዎስ የፍሬሚናጦስን ንግግርና ድርጊት ከመረመረ በኋላ፡ - «እነዚህን ነገሮች ሊያከናውን የሚችል እንዳንተ የእግዚአብሔር መንፈስ ያለበት ሰው ማንን እናገኛለን?» ብሎ በቀላውስት ጉባዔ ተናገረ። ከዚያም ቀድሶ በእግዚአብሔር ፀጋ ወደመጣበት ሥፍራ ተመልሶ እንዲሄድ አዘዘው። ፍሬሚናጦስም ጳጳስ ሆኖ ወደ ሕንድ ሲመለስ ከእግዚአብሔር የተቀበለው ፀጋ ይህ ነው አይባልም፤ እንደ ሐዋርያት በእርሱም አማካይነት ታምራት ይፈጸሙ ነበር፤ እንዲሁም ቁጥር ሥፍር የሌላቸው አረመኔዎች በእርሱ አማካይነት አምነው ነበር። ከዚህ ጊዜ ወዲህ በሕንድ ክፍላተ ሀገሮች ውስጥ

ክርስቲያኖችና አብያተ ክርስቲያናት ተፈጥረዋል። የክህነትም አገልግሎት ተጀምሯል። እነዚህን ሐቆች የተረዳሁት ጭብጥ ካልሆኑ ወሬዎች ሳይሆን የፍሬሚናጦስ ባልደረባ ከነበረውና በኋላም በጢሮስ ካህን ከሆነው ከራሱ ኤዲስዩስ አፍ ነበር።

3.3 - ውጫዊ መረጃዎች እንደሚጠቁሙት ፍሬሚናጦስንና ኤዲስዩስ የተቀበላቸው ንጉሥ ሌላ አምዳሪ ሲሆን ልዑሉ ደግሞ ኢዛና ነበር። ስለዚህ በሩፊኒዮስ የተፃፈው ታሪክ ከዚህ በታች በሚቀርባቸው ሁለት ማስረጃዎች ተረጋግጧል።

3.4 - በ328 ዓ.ም አትናቴዎስ ፓትሪያርክ እንዲሆን ተሹሞ ነበር። ከዚህ በኋላ ወዲያው ፍሬሚናጦስ በአክሱም ጳጳስ እንዲሆን ቀብቶታል። አባ ሰላማ ተብሎ ይጠራ የነበረው ፍሬሚናጦስም ወደ ኢትዮጵያ ተመልሶ መጣ፤ በዚህ ወቅት ንጉሥ የነበረው ኢዛናም ክርስቲያን ሆነ።

3.5 - ቀደም ብሎ ከቀረበው ታሪክ በመነሣት በ328 ዓ.ም የግብፅ ቤተ ክርስቲያን ከትምህርተ ክርስትናና ከባህል ልዩነቶች የተነሣ አልተከፋፈለችም ነበር ልንል እንችላለን። በዚህ ወቅት ፍሬሚናጦስ በመጽሐፍ ቅዱስ ላይ የተመሠረተውን የክርስትና እምነት እንጂ ከሶሪያና ከግብፅ ይዞት የመጣው ሌላ ነገር እንዳልነበረ ግልጽ ነው።

3.6 - በ356 ዓ.ም የቂጳዶቂያው ጆርጅ በግብፅ ፓትሪያርክ እንዲሆን በእስክንድሪያ ተቀባ፤ አትናቴዎስም ተባረረ። በ336 ዓ.ም የሞተው አሪዮስ የተባለ ምሁር የናዝሬቱ ኢየሱስ የእግዚአብሔር ልጅ ሆኗል ብሎ አስተምሮ ነበር። በሌላ በኩል ደግሞ አትናቴዎስ «ኢየሱስ ክርስቶስ የእግዚአብሔር ልጅ ያልነበረበት ወቅት ጨርሶ አይገኝም» በማለት አስተምሯል። አርዮስ ትምህርቱን እንዲያስፋፋ ከ337-361 የነገሠው የሮማ ቂሳር ቅንስጣንጢኖስ ድጋፍ አግኝቶ አትናቴዎስን ከእስክንድሪያ ወስዶ አስርት ነበር። በዚህ ወቅት ቅንስጣንጢኖስ ይደግፈው የነበረውን የአርዮስን ትምህርት ይቀበል ወይም አይቀበል እንደሆነ ለማየት በቂጳዶቂያው ጆርጅ እንዲመረመር በአክሱም ላሉት ለኢዛና ሱዛና ፍሬሚናጦስን ወደ እስክንድሪያ እንዲልኩት ቅንስጣንጢኖስ ደብዳቤ ጻፈላቸው። አትናቴዎስ የቅንስጣንጢኖስን ደብዳቤ ቅጂ አግኝቶ በመዝገቡ ውስጥ ጠቅሶታል። ኢዛናም ሆነ ፍሬሚናጦስ ወይም ሁለታቸውም ለመተባበር ፈቃደኛ የሆኑ አይመስልም።

3.7 - ኢዛና ቆይቶ በስተምዕራብ የሚገኙት ኮቢያውያንን ድል ካደረገ በኋላ ክርስቲያን መሆኑን የሚያሳይ በሦስት ቋንቋዎች የተጻፈበት ቅርጽ አስቀርጿል። በተጨማሪ በሳንቲሞቹ ላይ የነበሩትን የግማሽና የሙሉ ጨረቃ ቅርጾች ለውጦ መስቀል አድርጓል። ሩፊኒዩስ በታሪኩ ውስጥ የኢዛናን መለወጥ አለመጥቀሱ ያቀረበው ዘገባ ከእርሱ በኋላ በሌላ ሰው ያልተፃፈ መሆኑን ይጠቁማል። የኢዛናን መለወጥ ቢያውቅ ኖሮ በእርግጥም ይጠቅሰው ነበር። የሩፊኒዩስ ዘገባ አንዳንድ ማጋነን ሊኖርበት እንደሚችል የሚጠቁሙ ጉድለቶች መኖራቸው የነገሩን ሐቀኝነት ጥርጣሬ ላይ ለመጣል በቂ ምክንያት አይደለም። በዘገባው ውስጥ ሕንድ ማለት ኢትዮጵያ እንደሆነ ግልጽ ነው።

3.8 - እንዳንድ ዘገባዎች ኢዛናና ሱዘናን ከአብርሃና ከአፅብሃ ጋር ለምን እንደሚያምታቷቸው ምክንያቱ በ7:4 ሀ ላይ ስለተሰጠ በፍሬሚናጦስ ዘመን የአክሱም ንጉሥ ኢዛና እንደነበር ጥርጥር የለውም። ሱዛና የሚባል ወንድምም እንደነበረው ግልጽ ነው። ብዙ ታሪኮች የእነዚህን ሁለት ሰዎች ስም ቅደም ተከተል አደባልቀዋል።

3.9 - ክርስቲያን ከመሆኑ በፊት የኢዛና ሃይማኖት ምን እንደነበር በ4.2 ውስጥ ተዘርዝሯል።

3.10 - ከዚህ በላይ ከቀረቡት መረጃዎች አራት መደምደሚያ ሀሳቦችን ማውጣት እንችላለን:-

1. በመጀመሪያ ወደ ኢትዮጵያ የመጣው የወንጌል መልእክት በ310 ዓ.ም ከሶሪያ ነው። ወዲያውኑ በተከታታይ በአገሪቱ ውስጥ የታዩት ለውጦችና የአትናቴዎስ ፍሬሚናጦስን መቀባት ፍሬሚናጦስ ያመጣው መልእክት ከአዲስ ኪዳን ትምህርት ጋር የሚስማማ መሆኑን የሚጠቁም ይመስላል።

2. አባ ሰላማ በ330 ዓ.ም የእስክንድሪያ ፓትሪያርክ ከነበረው ከአትናቴዎስ የማጥመቅና የጌታን እራት የመስጠት ሥልጣን ተቀብሎ ነበር። በሌላ አነጋገር ቀደም ብላ በግብፅ ትገኝ የነበረች ቤተ ክርስቲያን በአክሱም የተመሰረተችውን አዲስ ቤተ ክርስቲያን ትክክለኝነት አረጋግጣ ነበር።

3. በ360 ዓ.ም የሮማው ቂሳር ቆንስጣንጢኖስ እጼ ኢዛና የአሪዮስን ትምህርት እንዲደግፍ ከሮም የጻፈለት ደብዳቤ የአክሱም ቤተ ክርስቲያን ሌላ ውጫዊ ተቀባይነት ማግኘቷን ይጠቁማል። እጼ ኢዛና ለመተባበር ፈቃደኛ አለመሆኑም ዋና ነጥብ ነው።

4. በመጀመሪያ ፍሬሚናጦስ ሲመጣ በአክሱም የነበረው ልማዳዊ ሃይማኖት ቀስ በቀስ በክርስትና ተተክቷል።

ምዕራፍ አራት: - የ4ኛው ምዕተ ዓመት አክሱም

4.1 ሀ - በኢዛና ዘመነ መንግሥት አክሱም ኃያልና ባለጠጋ ነበረች። ሚሮ የተባለችው ከተማ በአባቱ ሌላ አምዳ ተደምሰላ ነበር፤ ኢዛና ኑቢያንና ቢያንስ ደቡባዊ የአረቢያን ክፍል ጠቅልሎ ገዝቷል። ከቅርጾቹ መካከል በአንዱ ላይ አክሱም፣ ኢሚር፣ ሮይዳን፣ ሳባ፣ ሳልኤን፣ ሰያሞ፣ ቤጃ እና ካሱ የሚሉ ስሞች ተጽፈውበት ይገኛል። ከእነዚህ ስሞች መካከል አራቱ የሚገኙት ከቀይ ባሕር በስተምሥራቅ ሲሆን አራቱ ደግሞ በስተምዕራብ ነው።

4.1 ለ - ቆንስጣንጢኖስ ለኢዛና የጻፈለት ደብዳቤ ከሮማውያን ግዛት ጋር የጠበቀ ግንኙነት መኖሩን ይጠቁማል።

4.2 - ፍሬሚናጦስ ወደ አክሱም ሲመጣ በአገሪቱ ውስጥ በርካታ የተለያዩ ሃይማኖቶች ይመለከቱ ነበር።

4.2 ሀ - የመጀመሪያው የኢትዮጵያ ንጉሥና አምላክ አርጄ የተባለ እባብ እንደነበር በአፈ ታሪክ ይነገራል። እርሱን ለማረጋጋት ሕዝቡ አዘውትረው ልጃገረዶችን፣

ፍየሎችን፣ በጎችንና ወተት ለመስዋዕት ያቀርቡለት ነበር። ከዕለታት አንድ ቀን ገብገቦ ወይም እንጋባ የተባለው ሰው ተነሥቶ አርዌን ገደለው። ከዚያም የአርዌን እህት አግብቶ ንጉሥ ሆነ። ይህ አፈ ታሪክ እሼስታ ከተባለው የፋርስ ቅዱስ መጽሐፍ ውስጥ ስለሚገኝ የመጣው ከዚያ ሳይሆን አይቀርም።

4.2 ለ - ዋና ዋናዎቹ የደቡብ አረቢያ አምላኮች የሰማይ አምላክ፣ አስታር፣ የጨረቃ አምላክ ሲንና የደቡብ አረቢያን አልሙጋህ ነበሩ። ኢዛና ክርስቲያን ከመሆኑ በፊት እነዚህ ጣዖታት በአክሱም መንግሥት ውስጥ እንደተመለከቱ የሚጠቁሙ ቤተ መቅደሶች ተገኝተዋል።

4.2 ሐ - የአክሱም ሕዝብም አገሞ የጦርነት አምላክ የሆነውን ማሕሪምን፣ ምድርንና ባሕርን በድምሩ ሦስት ጣዖታት አምልኮዋል። እነዚህ ሶስቱ ከዚያ አካባቢ ባሕል ጋር የተያያዙ ስለሆነ በሌላ ቦታ በየትም አልተመለከቱም።

4.2 መ - የግሪክ አምላኮች የኃይል አምላክ የነበረው ሄርኩለስና የብልጽግና አምላክ የነበረው ሄርሜስም ደግሞ ይመለከቱ እንደነበር የሚያሳዩ ፍንጮች ተገኝተዋል። ንጉሡ ራሱ ዜነስ፣ አሬስና ፓሲዶን የተባሉትን የግሪክ ጣዖታት ያመልክ እንደነበር ተጠቅሷል።

4.2 ሠ - የአይሁድ ሃይማኖት ወደ ኢትዮጵያ የገባው ኢዛና ክርስቲያን ከመሆኑ በፊት ሳይሆን አይቀርም። ይህንን በሚመለከት ያለን ብቸኛ መረጃ በክብረ-ነገሥት ውስጥ የተጠቀሰው ዘገባ ነው፤ 1.2 ተመልከቱ። የአይሁድን እምነት ወደ ኢትዮጵያ ይዘው የገቡት ከደቡብ አረቢያ ወደ ምሥራቃዊ አክሱም ወይም ከሰሜናዊ ግብፅ ወደ ምዕራባዊ አክሱም የመጡት ሰዎች ሳይሆኑ አይቀሩም። እነዚህ ሰዎች ክርስትና በኢትዮጵያ ውስጥ እንዲታወቅ ያበረከቱት ድርሻ ያለ አይመስልም።

4.3 - ኢዛና ሃይማኖቱን የለወጠ መሆኑን የገለጸበት በሦስት ቋንቋዎች ማለት በግሪክ፣ በግዕዝና በላባውያን ቋንቋ የተጻፈበት ቅርጽ የመንግሥቱን የትምህርት ዕድገት ያስያል። ለዚህ የትምህርት መስፋፋት ፍሬሚናጦስ የራሱን ድርሻ ሳያበረክት አልቀረም። ከኢዛና ቅርጹ ቅርጾች መካከል ክርስቲያን ከሆነ በኋላ በሜር ላይ ስላደረገው ዘመቻ የሚናገረው ሌላው ቅርጽ ደግሞ ግዕዝ የመነጋገሪያ ቋንቋ ሆኖ እንደነበር የሚያሳይ ከሁሉም ጥንታዊ ማስረጃ ነው። ከሌማውያን ቋንቋዎች ውስጥ በመጀመሪያ የመነጋገሪያ ቋንቋ የሆነው ግዕዝ ነበር፤ ይሁን እንጂ ይህ ሊሆን የቻለው ለምን እንደት እንደሆነ አሁንም አይታወቅም። ሆኖም ይህ በኢዛና ዘመነ መንግሥት ውስጥ የሥልጣኔ መሻሻል በእርግጥ እንደነበር ይጠቁማል።

ምዕራፍ አምስት፡ - አትናቴዎስ

5.1 - አትናቴዎስ የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን ሕልውና በመጀመሪያ ያጸደቀ ዝነኛ የቤተ ክርስቲያን አባት በመሆኑ ስለ እርሱ አንዳንድ ነገር ማወቅ አስፈላጊ ነው።

5.2 - አትናቴዎስ የተወለደው በ296 ዓ.ም ገደማ ሲሆን የሞተው በ373 አካባቢ ነበር። የ4ኛ ምዕተ ዓመት የቤተ ክርስቲያን ድርጊቶች ከዚህ ሰው ጋር የተቆራኙ ናቸው። የግሪክ ሥነ-ጽሑፍና ባሕል ከፍተኛ ዕውቀት የነበረው የግብፅ ተወላጅ ነበር። በ328 ዓ.ም ገና በ33 ዓመት ዕድሜው የታላቂቱ ከተማ የእስክንድሪያ ጳጳስ

ፌጅፔ/ጆ ዲፕሢ* -ፀግኑ ሹመት ከተቀባ በኋላ ትንሽ እንደቆየ የሶሪያውን ወንጌላዊ ፍሬሚናጦስን የአክሱም ቤተ ክርስቲያን ተጠሪ አድርጎ ቀባው። ከ45 ዓመታት የጽጽሰና ዘመኑ ውስጥ 17ቱን ዓመታት ያሳለፈው በግዞት ነበር። አምስት ጊዜ እስከንድሪያን ለቆ እንዲወጣ ተባሯል።

5.3 - አብዛኛዎቹ ጠቃሚ ጽሑፎቹ የተጻፉት የእስክንድሪያ ጳጳስ እንዲሆን ከመሾሙ በፊት ነበር። በ325 ዓ.ም በተደረገው በኒቂያ ጉባዔ ላይ ይፋ ድርሻ ባይኖረውም እንኳ ሦስት መሠረታዊ እውነቶችን ለመጠበቅ ማለት ክርስቶስ ከዘላለም እስከ ዘላለም የእግዚአብሔር ልጅ መሆኑን፣ የዓለም በቀጥታ በእግዚአብሔር መፈጠርና የሰውን በእግዚአብሔር አማካይነት በክርስቶስ መዋጀት በሚመለከት በጥልቀትና በስፋት ጽፏል። ይህም አትናቴዎስ ለትክክለኛ ትምህርት ማሰብ የጀመረው በስተእርጅና ዘመኑ አለመሆኑን ያሳያል።

5.4 - ከዚህ በላይ ከተሰጡት ጥቂት መረጃዎች ውስጥ አራት መደምደሚያ ሐሳቦችን ልናወጣ እንችላለን፡-

5.4 ሀ - አትናቴዎስ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን መሥራች ሐዋርያ ተብሎ ሊጠራ ይችላል። ፍሬሚናጦስ ወደ አክሱም ተመልሶ ሊያጠምቅና የጌታ እራት ሊሰጥ የበቃው በአትናቴዎስ ዋስትና ነበር።

5.4 ለ - አትናቴዎስ ለፍሬሚናጦስ ዋስትና መስጠቱ በ5:3 ውስጥ የተገለጹትን ሦስት ትምህርቶቹን ፍሬሚናጦስ መቀበሉን ያረጋግጣል። የነቂያ ጉባዔ የተካሄደው ምናልባት ፍሬሚናጦስ ክህነት ከመቀበሉ በፊት ሳይሆን አይቀርም፤ ስለዚህ በዚህ ጉባዔ የተወገዙትን የሐሰት ትምህርቶች አደገኛነት በሚመለከት አትናቴዎስ በጥንቃቄ ሳያስተምረው አልቀረም።

5.4 ሐ - በዚያ ዘመን በግብፅና በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያናት መካከል ድርጅታዊ ግንኙነት ስለመኖሩ ምንም ማስረጃ የለም። በዚህ ዘመን ጳጳስ የቤተ ክርስቲያን ንጉሥ ተደርጎ ይታይ ስለነበር የእስክንድሪያ ጳጳስ ከግብፅ በስተደቡብ ላሉት አካባቢዎች ሁሉ ኃላፊ እንደሆነ ይቆጠር ነበር።

5.4 መ - አትናቴዎስ ደብዳቤ ሲጻጻፍ የሚጠቅሰው ቆንስጣንጢኖስ ለኢዛና የጻፈለት ደብዳቤ ፍሬሚናጦስ ቤተ ክርስቲያን እንድትቀበለው ንጉሡ ከሚያስገድደው ከአሪዮስ ትምህርት ይልቅ የአትናቴዎስን ትምህርት ይደግፍ እንደነበር ይጠቁማል።

ምዕራፍ ስድስት፡- «የኮፕቲክ» ቤተ ክርስቲያን በግብፅ

6.1 - ከግብፅ ቤተ ክርስቲያን አንዷ ኮፕቲክ ተብላ ትጠራለች። በእርግጥ ኮፕቲክ የጥንት ግብፃውያን ቋንቋ ሲሆን አግርኛ ከግዕዝ እንደተወለደ ዘመናዊው የግብፃች አረብኛም የተወለደው ከዚህ ቋንቋ ነው። የኮፕቲክ ቋንቋ ሁለት የአነጋገር ዘዴዎች ነበሩት፤ እነርሱም በሰሜናዊ ግብፅ የሚነገረው ሳሐዲኛና በደቡባዊ ግብፅ የሚነገረው በሐሪኛ ነበሩ። በእነዚህ ምዕተ ዓመታት ውስጥ የግብፃውያን ባሕል በቅድሚያ በግሪኮች ቀጥሎ በእስልምና አስፋፊ አረቦች ጥቃት ደርሶበታል። የግብፅ ብሔራዊ ቋንቋ ሙሉ በሙሉ በአረብኛ ከተተካ በኋላም እንኳ ብዙ ክርስቲያኖች

ጽንጽቸውን ባለመልቀቅ በቤተ ክርስቲያናት ውስጥ በመጠቀም ማንነታቸውን ባለማስካት ጥረዋል፤ የግብፅ ቤተ ክርስቲያን እስካሁን ድረስ ኮፐቲክ ተብላ የምትጠራበትም ምክንያት ይህ ነው። ከዚህ የተነሣ ኮፐቲክ የሚለው ቃል ምንጩ የትም ቢሆን ከኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ጋር በተዛመደ ሁኔታ መጠቀም ስሕተት መሆኑ ግልጽ ነው።

6.2 - ወደፊት ከመቀጠላችን በፊት መርቆሪዎስ የተባለውን ሰው ማስተዋወቅ አለብን። ይህ ሰው የተወለደው በፋርስ ሲሆን በኋላ በሶሪያ ውስጥ እንጾኪያ በተባለው ስፍራ መነኩሂና መምህር ሆኗል። እንጾኪያ ዝነኛ የክርስቲያን ክተማ ነበረች፤ በዚህ ሥፍራ ይህ ሰው ከእስክንድሪያ ትምህርት ጋር ግጭት ፈጥሯል። መርቆሪዎስ ብርቱ መምህር ስለነበር ከ401 -450 በምሥራቅ የሮማ ቄሣር የነበረው ዳግማዊ ቴዎድሮስ በ428 ዓ.ም የኮንስታንቲኖፕል ፓትሪያርክ አድርጎታል። 431 ዓ.ም የተሰበሰበው የኤፌሶን ጉባዔ የመርቆሪዎስ ትምህርት የተላላተ መሆኑን ሰላወጀ ንጉሡ አስቀድሞ በእንጾኪያ ከዚያም በ451 ዓ.ም በሞተበት ሥፍራ በግብፁ ታላቅ የበረሃ ምንጭ አካባቢ ወስዶ በግዞት አኑሮታል።

6.2 ሀ - መርቆሪዎስ የእስክንድሪያው ኪፋል የኢየሱስ ክርስቶስን አምላክነት በጣም አጋንኖታል የሚል ሀሳብ ነበረው። መርቆሪዎስ ሁለት ነጥቦችን አጋንኖ አቅርቧል። ይኸውም፡- 1. የኢየሱስ ክርስቶስ መለኮታዊ ተፈጥሮ ኢየሱስ በቀመሰው መከራ ውስጥ ሙሉ በሙሉ ተካፍሏል የሚለውን ሀሳብ ሊቀበለው እንደማይችልና 2. የኢየሱስ ክርስቶስ ሰብዓዊ ተፈጥሮ ልክ እንደማንኛውም ሰው ተፈጥሮ እንደሆነና መለኮታዊ ተፈጥሮም ያልዳሰሰው መሆኑን ነበር። የኢየሱስ ክርስቶስን ትክክለኛ ሰብዓዊ ተፈጥሮ ለማስረዳት ጥረት ሲያደርግ የሚቀጥለውን ጥያቄ በአጥጋቢ ሁኔታ ሊመልሰው አልቻለም ነበር፤ ሁለቱ ተፈጥሮዎች ከተለያዩ ኃጢአተኛውን የሰው ዘር ለመዋጀት ከሁለቱ አንዳቸው ያላቸው ዋጋ ምንድን ነው?

6.3 - መርቆሪዎስን ካስተዋወቅን በኋላ አሁን ደግሞ ሁለት የእስክንድሪያ መምህራንን ማስተዋወቅ ይገባናል፤ ከእነርሱ አንዱ በ444 ዓ.ም የሞተው ኪሩል ሲሆን ሌላው በ454 ዓ.ም ያረፈው ዲዩስቆሮስ ነው። እዚህ ላይ የትምህርቱ ርዕስ ወዲያው ወደ ፖለቲካነት ይለወጣል። ከዚህ ቀጥሎ የመጣው ልዩነት ደግሞ የባሕል ሲሆን ከዚያም የመታረቅ ዕድል እየመነመነ ሄደ።

6.3 ሀ - በዚያ ዘመን በግብፅ አብያተ ክርስቲያናት መካከል የተፈጠረውን ልንረዳ ከመቻላችን አስቀድመን ሁለት ሌሎች ነገሮች በአጭሩ መመልከት ያስፈልገናል። አንደኛው ብህትና የተባለው የሃይማኖት እንቅስቃሴ ነው፤ ይህም እንቅስቃሴ በሶሪያ በእሥራኤልና በግብፅ በጣም ተወዳጅ ነበር። ሌላው በመጽሐፍ ቅዱስ ፈንታ ፍልስፍናን በተለይም የፕሌቶ ፍልስፍና መከተል ነበር፤ እነዚህ ሰዎች ከእግዚአብሔር ጋር ሰላምና አንድነት ከመፍጠራቸው በፊት ሰብዓዊ ተፈጥሮአቸውን ማስወገድ እንደሚያስፈልጋቸው አምነዋል። ታዲያ እነዚህ ባሕታውያን ኢየሱስ ክርስቶስ ሰብዓዊ ተፈጥሮ እንደነበረው እንዴት ሊያምኑ ይችላሉ? እነዚህ ሰዎች ራሳቸውን ለማግለል የሚጥሩት ለዚህ ነበር። የገዳም እንቅስቃሴ በተለይም በግብፅ ይደረግ የነበረው በመጨረሻ ላይ የተፈጠረው

የትምህርት ልዩነት በከፊል ተጠያቂ ነው። የዲዩስቆሮስ ትምህርት በእስክንድሪያና በአንጾኪያም እንኳ በጣም ተወዳጅ የሆነበት ምክንያት ይህ ነበር።

6.3 ለ - በመርቆሪዎስ ትምህርት ላይ ጭቅጭቅ ሲነሣ ዲዩስቆሮስ የእርሱ ደጋፊ ነበር። ይሁን እንጂ ከባሕል ግፊት የተነሣ የዲዩስቆሮስ ተከታዮች መርቆሪዎስን ከድተውት በሌላ አቅጣጫ ተጉዘዋል፤ 6:1 ተመልከቱ። መርቆሪዎስ በኪሩል ትምህርት ውስጥ የተሳሳተ መጋነን መስሎ የታየውን በመቃወም ኢየሱስ ክርስቶስ ድርብ ባሕሪ እንደነበረው አስተምሯል። ዲዩስቆሮስና ተከታዮቹ በኪሩል ትምህርት ተሰበው መርቆሪዎስ ያነሳውን ሐሳብ ተቀብለው ነበር። ይሁን እንጂ የተለየ ግብ ላይ ደርሰዋል። ትምህርታቸውንም ለማስረዳት ሞኖስና ፋሲስ በተባሉ ሁለት የግሪክ ቃላት ተጠቅመዋል። ሞኖስ ማለት ብቻ ማለት ሲሆን ፋሲስ ማለት ደግሞ ባሕርይ ማለት ነው። በእነዚህ ሁለት ቃላት ተጠቅመው ሞኖፊሲት የተሰኘ አንድ ቃል ፈጥረዋል፤ ትርጉሙም አንድ ባሕርይ ብቻ ማለት ነው። ይህንን ያደረጉበት ሁለት ምክንያቶች ነበራቸው፡- 1. የክርስቶስን አካል አንድነት ለመጠበቅና 2. ሰብዓዊውን ከመለኮታዊው ጋር በማደባለቅ ከእግዚአብሔር ጋር አንድ መሆን እንዴት ሊገኝ እንደተቻለ ለማስረዳት ነበር፤ ይህም የባሕታውያን ዓላማ ነበር። ቤተ ክርስቲያን ለዚህ ትምህርት የሰጠችውን ምላሽ ለማወቅ 6.4 ህን ተመልከቱ።

6.4 - በ444 ዓ.ም ያረፈው ኪሩል የመርቆሪዎስን ትምህርት ተቃውሞ ነበር። የኪሩል ተቃውሞ ምን ነበር? በኪሩል አስተሳሰብ ሁለት ባሕርያት ማለት ሁለት አካል ማለት ነበር፤ ኢየሱስ ክርስቶስ ሁለት የተለያዩ አካሎች ከነበረ ለእኛ ያደረገልን ግንኙነትም ነገር ምን ትርጉም ይኖረዋል? ኪሩል በወቅቱ የነበረውን ፍልሚያ ድል አድርጓል፤ ይሁን እንጂ ቤተ ክርስቲያንን አጥቷል። ኢየሱስ ክርስቶስ አንድ ሆኖ ሁለት ባሕርያት እንዳሉት የሚያስረዳው የኪሩል ትምህርት በመጨረሻ ላይ በ451 ዓ.ም. በተሰበሰበው የቀሪዶን ጉባዔ ጸድቋል። ኪሩል ከዚህ ጉባዔ ወቅት ሰባት ዓመታት ቀደም ብሎ ቢሞትም እንኳ ለዚህ ትምህርት ሽንጡን ንትሮ የቆመው እርሱ ነበር።

6.4 ሀ - ከ444-451 ዓ.ም የእስክንድሪያ ፓትሪያርክ ዲዩስቆሮስ ሆኖ ነበር። በ458 ዓ.ም የሞተው የኮንስታንቲኖፕል ጳጳስ አናቶሊዩስ በ450 ዓ.ም በከተማው ውስጥ የቤተ ክርስቲያን ጉባዔ ጠርቶ ነበር፤ በዚህ ጉባዔ ላይ ከሮም ከጳጳስ ሌኦና ከቢዝንታይን ንጉሥ ከማርሱዩን የተላከ ዲዩስቆሮስ ሐሰተኛ መምህር መሆኑን የሚገልጽ ትእዛዝ ተነቧል።

አሁን በጣም የተደባለቀ ነገር አጋጥሞናል፤ ይኸውም፡-

1. የቢዝንታይን ንጉሥ በቤተ ክርስቲያን ጉዳዮች መመሪያ ሲሰጥ፤
2. የሮም ጳጳስ የበላይነት ሥልጣን እንዳለው ሲያሳይ፤
3. የግሪክ የባሕል ማዕከል በሆነችው በኮንስታንቲኖፕል የሚገኘው ከእስክንድሪያው ፓትሪያርክ ጋር ያለውን ግንኙነት ሲያቋርጥና

4. ግብፃውያን የሮምንም ሆነ የኮንስታንቲኖፕልን የበላይነት አንቀበልም ሲሉ እንመለከታለን።
- 6.5 - በኒቂያ አዲስ የቤተ ክርስቲያን ጉባዔ ተሰብስቦ ነበር፤ ዲዮስቆሮስ 10 ግብፃውያን ጳጳሳትን አስከትሎ ወደዚያ በመሄድ የሮሙን ጳጳስ ሊኦን እንዲወገድ አድርገውታል። ከ396-457 ዓ.ም የኖረው ንጉሥ ማርሲዮን በ451 ዓ.ም በቀላሌዶን ሌላ ጉባዔ እንዲሰበሰብ አዟል። ይህ ጉባዔ የተመራው በአራት የጳጳስ ሊኦና የንጉሥ ማርሲዮን ተወካዮች ነበር። የኮንስታንቲኖፕል ጳጳስ እናቶሊዮስ ለዲዮስቆሮስ ሊግንትለት ቢጥርም ዲዮስቆሮስ ሥልጣኑ ተነጥቶ ወደ እሥር ቤት ተልሏል። በ451 ዓ.ም በቀላሌዶን የተሰበሰበው ጉባዔ በእስክንድሪያ ፓትሪያርክ ላይ ያስተላለፈው ውሳኔ የግብፅና የሶሪያን አብያተ ክርስቲያናት ከግሪክም ሆነ ከሮም ጨርሶ ንጠላቸው።
- 6.5 ሀ - በዚህ በቀላሌዶን ጉባዔ ላይ መለኮታዊ ትምህርት ነክ ነጥብ እንደተነሳና ገልጽ ማብራሪያም እንደተሰጠበት ጥርጥር የለውም። ይሁንና ሁለት ነገሮችን በአእምሮአችን መያዝ ያስፈልገናል፡- 1. ስለ ዲዮስቆሮስ ከጽሑፎቹ ከተረፉት ለማለት አስቸጋሪ ነው፤ 2. በሦስት ባሕሎችና ቋንቋዎች ማለት በሮሙ ላቲን፤ በኮንስታንቲኖፕል ግሪክና በእስክንድሪያው ኮፕቲክ መካከል የሥልጣን ሽግግር ነበር።
- 6.5 ለ - ዲዮስቆሮስ ኃያል መምህርና አስተዳዳሪ ነበር። ስለዚህ የሮሙን ጳጳስና የቢዝንታይን ንጉሥ ጥላቻ አትርፎአል። በዚሁ መጠን ደግሞ የአብዛኛውን የግብፅ ሕዝብ ድጋፍ አግኝቶ ነበር።
- 6.5 ሐ - በ5ኛው ምዕተ ዓመት በተደረጉት የግብፅ ቤተ ክርስቲያን ግጥቶች ውስጥ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በማናቸውም ውስጥ ተሳትፎ ማድረግን የሚገልጹ መረጃዎች የሉም። ግሪክና የሳባውያን ቋንቋ ቀስ በቀስ ከአክሱም ግዛት ጠፍተው ገዕዝ የአስተዳደር፣ የንግድና የሃይማኖት ቋንቋ የሆነው በዚህ ምዕተ ዓመት ውስጥ መሆኑን መጥቀስ አስፈላጊ ነው።
- 6.6 - በግብፅ የነበሩ ብዙ ክርስቲያኖች የዲዮስቆሮስን ከሥልጣን መውረድ እንደ ስድብ ቆጥረውታል። 1. በቅዱስ ማርቆስ የተመሠረተው በጣም ጥንታዊ ጽሑፍ በአዲሱ የኮንስታንቲኖፕል ጽሑፍ እንደተተካ አድርገው ቆጥረው ነበር፤ 2. የቀላሌዶን ጉባዔ ውሳኔ የኮፕቲኩን ጳጳስ በግሪክ ባሕል ያወገዙት አድርገው ተርጉመውት ነበር።
- 6.7 የግብፅን አብያተ ክርስቲያናት ለዘለቄታው በሁለት ተከፍለው እንዲቀሩ ያደረገው የጉባዔው ውሳኔ ሳይሆን ቀደም ተብሎ እንደተጠቀሰው የዲዮስቆሮስ ሥልጣን መነጠቅ ነበር።
- 6.7 ሀ - በግብፅ ይገኙ ከነበሩት ከእነዚህ ሁለት ቡድኖች መካከል አንዱ መልካዊ ተብሏል። ይህ ስም የግብፅ ቃል ሳይሆን በግሪክ የአጠራር ዘይቤ የተሰየመ የሶሪያውያን ቅጽል ሲሆን አገልግሎት መስጠት የጀመረው ከተሰየመ በኋላ በጣም ቆይቶ ነው። ትርጉሙም በንጉሡ የታዘዘው ሃይማኖት ደጋፊዎች ማለት ነው፤

ይህም ንጉሥ የቢዘንታይን ንጉሥ ነው። እነዚህ በሶሪያና በግብፅ የሚገኙ መልካዊያን፡-

1. የመርቆሪዎስንና የዲዮስቆሮስን ትምህርት ተቃውመዋል፤
2. የኤፌሶንና የቀሌይንን ጉባዔዎች ትእዛዞች ተቀብለዋል፤ እንዲሁም
3. በኮንስታንቲኖፕል ጳጳስ የበላይነት አምነዋል። በግብፅ ውስጥ እነዚህ ክርስቲያኖች ለአገራቸው ታማኝ እንዳልሆኑ ተቆጥረዋል።

6.7 ለ - ሁለተኛው ቡድን ደግሞ ሞፍሬስቶች ተብሎ ተጠርቷል። የዚህ ቡድን ተከታዮች የግሪክን ቋንቋ አንቀበልም ስላሉና በራሳቸው ቋንቋ የተተረጎሙ ቅጂዎች ስለነበራቸው ከዚያ ጊዜ አንስቶ እስካሁንም ኮፕቲክ የሚል መጠሪያ ደግሞ ተሰጥቷቸዋል። ብዙ የተለያዩ ነገሥታት እነዚህን ሁለት የግብፅ ክርስቲያን ቡድኖች ለማዋሃድ ቢጥሩም አልተሳካላቸውም። በ6ኛ ምዕተ ዓመት ገደማ የግብፅ ሕዝብ ከሞላ ጎደል በአጠቃላይ የዚህ ቡድን ተከታይ ነበር። ይህም ትምህርት ከግብፅና ከሶሪያ ተነስቶ ወደ አርመን፣ ሕንድና ኢትዮጵያ ተዛምቶ ነበር።

ሞፍሬስት የሚለው ቃል በመዝገበ ቃላት አተረጓጎሙ መሠረት የሚጠቁመው ትምህርታቸውን ነው። ከፍ ብሎ ከተጠቀሰው ነገር በግልጽ መረዳት እንደሚቻለው ልዩ የሆኑበት ነጥብ ትምህርት ሳይሆን ባሕል ነበር። በትምህርታቸው ላይ የተደረገ ትኩረት ሲኖርም የቃሉ ትርጉም የግሪክና የላቲንን ቋንቋ ያስወገዱበትን ምክንያት ለመግለጽ ነበረ።

6.8 - ከዚያ በኋላ የነበሩት አንድ ሺህ ዓመታት ለኮፕቲክ ቤተ ክርስቲያን እጅግ አስቸጋሪ ነበሩ። የእስላም ወረራ በ642 ዓ.ም ተጀመረ። ከዚያም ካሊፎች አብያተ ክርስቲያናትንና ገዳማችን በመደምሰስ በርካታ ክርስቲያኖችን ጨፈጨፉ። በ1517 ዓ.ም ደግሞ ቱርኮች ተተክተዋል። በ1700 ዓ.ም ኮፕቲኮች ከጠቅላላው ሕዝብ መካከል 5% ያህል ብቻ ሆነዋል።

6.9 - የእስክንድሪያ ፓትሪያርክ በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ላይ አለኝ ያለው የሥልጣን ጥያቄ በ12.3 ላይ ተዘርዝሯል።

6.10 - ኮፕቲክ ቤተ ክርስቲያን ምንጮች በትምህርት ልዩነቶች ድብልቅልቅ ያሉ ቢሆኑም እንኳ ይህ ከባሕልና ከቋንቋ ልዩነቶች ጋር ሲነፃፀር እዚህ ግባ የሚባል አይደለም። ኮፕቲኮች ራሳቸውን ከግሪክና ከሮም የገነጠሉበት አቢይ ምክንያት ብሔራዊ ሕልውናቸውን ለመጠበቅ ነበር። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በዚህ ብሔራዊ ሕልውናን በማስጠበቅ ብጥብጥ ውስጥ ጭራሽ ያልተካፈለች ሲሆን ከኮፕቲክ ቤተ ክርስቲያን ጋር ይፋ በሆነ መንገድ ተጣምራ የነበረው የእስክንድሪያ ፓትሪያርክ ካለው ሥልጣን የተነሳ ነበር።

ምዕራፍ ሰባት፡ - የደቡብ አረብ ክርስቲያኖች

7.1 - አጼ ካሌብ በአክሱም ነገሠ የተባለው በ493 ዓ.ም ነበር፤ ኦላ አጽብሃ በሚል መጠሪያም ይጠራ ነበር። በኢዛናና በካሌብ መካከል በነበሩት በግምት 150 ዓመታት ውስጥ በኢትዮጵያ ውስጥ ስለተካሄዱት ነገሮች የምናውቀው ነገር በጣም ትንሽ ነው። በካሌብ ዘመን መንግሥት የአክሱም ግዛት ከዚያ በኋላ ጨርሶ ያጣውን

ሥልጣን አግኝቶ ነበር። በ615 ዓ.ም የመጀመሪያዎቹ የመሐመድ ተከታዮች ሸሽተው ወደ ኢትዮጵያ መጥተው ነበር፤ ከዚያም በ900 ዓ.ም አካባቢ የአክሱም ግዛት መፈራረስ ጀምሮ ነበር።

7.2 - በካሌብ ዘመን መንግሥት አሁን የመን ተብሎ በሚጠራው አካባቢ አንድ የአይሁድ ኅብረተሰብ በጣም አይሱ ዱህ ኑዋስ የተባለ የአይሁድ ንጉሥ በኢሚያር ግዛት ላይ ነግሶ ነበር። ይህም ንጉሥ ክርስቲያኖችን ማሳደድና ከእነርሱ ብዙዎቹን ጨፍጭፎ መገደል ተያይዞት ነበር። ይህ ስደት በጣም ኃይለኛ ከመሆኑም በላይ በኮንስታንቲኖፕል ይኖር የነበረው የቢዘንታይን ንጉሥ ጁስቲን እንኳ ሳይቀር ወሬውን ሰምቶ ነበር።

7.3 - ከዚያም አጼ ካሌብ ለደቡብ አረብ ክርስቲያኖች እንዲበቀልላቸው ከ518-535 ዓ.ም በእስክንድሪያ የኮፕቲክ ፓትሪያርክ የነበረው ሳልሳዊ ጢሞጥሶስ እንዲያደፋፍረው ጁስቲን መልእክት ልኮበታል። ፓትሪያርኩ ሳልሳዊ ጢሞጥሶስም 12 ካህናት ወደ አጼ ካሌብ ልኳል። በዱህ ኑዋስ ላይ የተደረገውም ዘመቻ የተሳካ ውጤት አስገኝቷል። ካሌብም ኢስምሬዩስ ተብለው የሚጠሩ ክርስቲያን ኢሚራውያን በኢሚያር ይሾማል። ይሁን እንጂ ዱህ ኑዋስ ሙሉ በሙሉ አልተሸነፈም።

7.4 - ወዲያው ካሌብ ኢሚያርን ለቆ እንደወጣ ዱህ ኑዋስ እርሱ ክርስቲያኖችን እንዲጠብቁ ያስቀመጣቸውን ኢትዮጵያውያን ወታደሮች ማጥቃት ጀመረ። ከዚያም ካሌብ በ525 ዓ.ም ሁለተኛ ዘመቻ ያደርግና ዱህ ኑዋስ ሙሉ በሙሉ ይሸነፋል። በዚህ ወቅት አብርሃ ክርስቲያኖችን እንዲጠብቁ ለተቀመጡት ወታደሮች አዛዥ እንዲሆን ተሾሟል።

7.4 ሀ - የካሌብ ሌላ ስሙ ሌላ አጽብሃ ሲሆን እርሱና የጦር አዛዥ አብርሃ በዚህ ወቅት የኢሚያር አይሁድ ክርስቲያኖችን ለማጥፋት ጥረት ሲያደርጉ ለክርስትና ተገን በመሆናቸው በቤተ ክርስቲያን ተሸልመው ነበር።

7.5 - እነዚህ ተከታታይ ድርጊቶች በርካታ ነገሮችን ያሳዩናል።

1. በኢሚያር የነበሩት አይሁድ አይለው ፖለቲካዊ ሕልውና እስከማግኘት ደርሰዋል።

2. በክርስቲያኖች ላይ የተደረገው ስደት ኃይለኝነት በኮንስታንቲኖፕል ይኖር በነበረው በቀዳማዊ ጁስቲን ጆሮ ገብቷል። ለኢሚያር ክርስቲያኖች ደህንነት ሲል እንዳንድ እርምጃ የመውሰድ ኃላፊነት እንዳለበት ገምቷል።

3. የካሌብ ሠራዊትና የባሕር ኃይል ዱህ ኑዋስን ድል ማድረግ የሚያስችል ብርታት ነበራቸው። ሰላምን ለማስጠበቅ ወታደሮች በዚያ ለማስፈር የሚያስችል በቂ ኃይል ነበረው።

4. አብርሃ በኢሚያር ያለውን እምነት በመጠበቅ ኢዮጵያዊ ጀግና ሆኗል፤ በኢሚያር ውስጥ ክርስትናን እጅግ እንዳስፋፋ ተነግሮለታል። ከአባን ለማጥፋትም እንኳ በመካ ላይ እንደዘመተ ተነግሮለታል፤ ይሁን እንጂ ራዕይ አይቶ ከድርጊቱ ተቆጥሏል።

7.6 - የዱህ ኑዋስ ፀረ ክርስቲያን ዘመቻ ቀንደኛ መሪዎች የነበሩት አይሁድ በባሪያ መልክ ወደ አክሱም ግዛት ላይ መጡ እንዳልቀሩ ግልጽ ነው። እነርሱ በበኩላቸው በመጨረሻ ላይ በዚህ ግዛት ውስጥ የራሳቸው የሆነ ጎሣ ፈጥረው ይሆናል።

ምዕራፍ ስምንት፡ - «ዘጠኙ ቅዱሳን»

ከገዳም እምነት መረዳት እንደምንችለው መነኩሳት ለመስበክና ለማስተማር ወደ ተለያዩ የዓለም ክፍሎች እንደተጓዙ እንገምታለን። ከእነዚህ መካከል ጥቂት መነኩሳት ወደ ኢትዮጵያ የመጡት በ4ኛውና በ5ኛው ምዕተ ዓመታት ውስጥ ይመስላል። በቤተ ክርስቲያን ውስጥ ተጠብቀው ከቆዩት ትውፊቶች በቀር ስለ እነዚህ ሰዎች ምንም የሚታወቅ ነገር የለም።

8.2 - አንዱ ቡድን ጻድቃን ተብሎ ይጠራ ነበር። በዚህ ቡድን ውስጥ የነበሩት ጻድቃን ቁጥር ምን ያህል እንደሆነ ባናውቅም በአብዛኛው በደቡብ ኤርትራ ውስጥ ይሰብኩ እንደነበር ተነግሯል።

8.3 ዘጠኙ ቅዱሳን ወደ ኢትዮጵያ የመጡት በ5ኛው ምዕተ ዓመት መጨረሻ አካባቢ ነው ይባላል። እያንዳንዳቸውን የሚመለከቱ ታሪኮች ተገኝተዋል። እነዚህ ሰዎች ድርጊቶቻቸውን በሚመለከት ግልጽ ዘገባ ባለመተዋቸውና ወዲያውኑ ስለ እነርሱ የተጻፈ ነገር ስለሌለ ያደረጉትን አስተዋጽኦ ለመመርመር በጣም አስቸጋሪ ነው። እነዚህ ሰዎች የትርጉም ሥራ ዝንባሌ የነበራቸውና ጽሑፎችን የተረጎሙ ስለመሆኑም ደግሞ የሚታወቅ ነገር የለም። አንዳንድ የመጽሐፍ ቅዱስ ክፍሎችን ወደ ግዕዝ የመተርጎም ኃላፊነት ተቀብለው ሊሆን ይችላል፤ በይበልጥ ምዕራፍ 11ን ተመልከቱ።

ምዕራፍ ዘጠኝ፡ - የሶሪያ ቤተ ክርስቲያን

9.1 - የሶሪያ ቤተ ክርስቲያን ከኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ጋር ከነበራት በጣም ጥንታዊ ንክኪ የተነሳ እዚህ ላይ ቆም ብሎ ታሪኩን እንደገና መመልከት ጠቃሚ ነው።

9.2 - በሶሪያ ማለት በአንጾኪያ የነበረው ክርስትና ምንጮች በአዲስ ኪዳን ውስጥ በጉልህ ተገልጿልናል። ጳውሎስ የመጀመሪያ ወንጌላዊ ጉዞውን የጀመረው ከአንጾኪያ ነበር። በዚህች ከተማ ብርቱ ቤተ ክርስቲያን ተመሥርታ እንደነበር ግልጽ ነው፤ የሐዋ.11፤13።

9.3 - በ431 ዓ.ም በኤፌሶን ከተካሄደው ጉባዔ በኋላ የምሥራቅ ሶሪያና የፋርስ አብያተ ክርስቲያናት የመርቆሪዎስን ትምህርት ተከትለዋል። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከእነዚህ ቡድኖች ጋር ምንም ግንኙነት ያልነበራት ይመስላል።

9.4 - በ451 ዓ.ም ከተካሄደው የቀልሴዶን ጉባዔ በኋላ የምዕራብ ሶሪያ አብያተ ክርስቲያናት በሁለት ቡድኖች ተከፍለዋል። አብዛኞቻቸውም በዲዩስቆሮስ ድል አድራጊነት የተገኘውን የሞኖፊሊት ትምህርት ተቀብለዋል። መሪያቸውም ያዕቆብ ባራዲዮስ የተባለው መምህር ነበር። ከዚህም የተነሳ የዚህ ቡድን ክርስቲያኖች ያዕቆባውያን በመባልም ደግሞ ይጠሩ ነበር። እነዚህ ክርስቲያኖች ወደ አርመንና ሕንድ ተሰራጭተዋል፤ በሶሪያም የሃይማኖት ቋንቋቸውን አረብኛ አድርገውታል።

- 9.5 - የኮንስታንቲኖፕልን ወይም የሮምን ሥልጣን አምነው የተቀበሉት መልካውያን ተብለው ተጠርተዋል። ከእነዚህ መካከል አንድ ቡድን በጥንት ሊባህስ ውስጥ መርናውያን በሚል መጠሪያ ይታወቅ ነበር።
- 9.6 የሶሪያ አብያተ ክርስቲያናት ምንኩስናንና የባሕታዊነትን እምነት አጥብቀው ይደግፉ ነበር እንጂ እንደ ግብፅ አብያተ ክርስቲያናት በገዳም ኑሮ ላይ ትኩረት ሲያደርጉ አይታዩም።
- 9.7 - የሶሪያ ቤተ ክርስቲያን በጣም የሚታወቀው በበርካታ የትርጉም ጽሑፎች ነው። እንዳንድ ልዩ መለያ ያላቸው ሦስት የብሉይና አምስት የአዲስ ኪዳን ትርጉሞች አላቸው። እነርሱም፡-
1. ፒሸታ ተብሎ የሚጠራው የብሉይ ኪዳን ትርጉም፤
 2. የሶሪያ ከነዓናውያን ብሉይ ኪዳን፤
 3. ፍልስጥያ ሶሪያ ተብሎ የሚጠራው ሌላ የብሉይ ኪዳን ትርጉም፤
 4. ቴትያን በ170 ዓ.ም ገደማ ዲያትሳሮን የተሰኘው የወንጌሎች ውህደት፤
 5. የጥንት ሶሪያ ጽሑፍ የሚባለው የአዲስ ኪዳን ትርጉም፤
 6. ፕሸታ ተብሎ የሚጠራው የአዲስ ኪዳን ትርጉም፤
 7. በ508 በጳጳስ ፊሎክሲኒስ ተተርጉሞ የፊሎክሲኒስ ትርጉም በመባል የሚታወቀው ቅጂና
 8. የሶሪያ ከነዓናውያን የአዲስ ኪዳን ቅጂ በመባል የሚታወቁት ናቸው።
- 9.8 - የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በእስክንድሪያ ፓትሪያርክ ሥልጣን ሥር የነበረች ቢሆንም እንኳ ከሶሪያ አብያተ ክርስቲያናት ጋር ብዙ ንክኪዎች ነበሯት። ከእነዚህም መካከል ጥቂቶቹ የሚከተሉት ናቸው።
1. የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የአምልኮ ሥርዓት ከግብጻውያን ይልቅ ከሶሪያውያን ጋር ይመሳሰላል።
 2. በኋላ ያፈድ መልክ ያስያዘው የቤተ ክርስቲያን ዜማ ምንጭ ሶሪያ ሳይሆን አይቀርም።
 3. የአንዳንዶቹ የጥንት አብያተ ክርስቲያናት ሕንፃ ከሶሪያውያን ጋር ተመሳሳይ ነው።
 4. ሃይማኖት፣ ገሃነም፣ ታቦት፣ መስዋዕት፣ ቁርባን፣ ወዘተ የመሳሰሉት ቃላት በርካታ ሃይማኖታዊ ቃላት ደግሞ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከሶሪያውያን የወረሰቻቸው ናቸው።
- 9.9 - መነኩሳት ከሶሪያ የመጡት ለምን እንደሆነ የሚጠቁሙ ምንም ግልጽ የሆነ ምክንያት የለም። ምናልባት በመጀመሪያ ላይ የመጡት ከስደት አምልጠው ለመሸሸግ ይመስላል። መጣጊያ ካገኙ በኋላ ደግሞ ወንጌል ይሰብኩና ያስተምሩ ነበር። መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ግዕዝ እንዲተረጎም ያላደሩት ድጋፍ ምን ያህል እንደሆነ በጣም ግልጽ አይደለም።

ምዕራፍ አሥር፡ - የብሉይ ሥርዓቶች

- 10.1 - በአክሱም ግዛት በስተምዕራብና በስተምሥራቅ ጠንካራ የአይሁድ ግዛቶች መኖራቸውን ቀደም ብለን ተመልክተናል። በተጨማሪ ኢሚያርና ኮቢያ ሁለቱም በተለያዩ ጊዜያት በአክሱም መሪዎች ድል እንደተደረጉ ተገንዝበናል። ከድል አድራጊ ዘመቻዎቻቸውም በኋላ ባሪያዎችንና እንስሳትን ይዘው ሳይመለሱ እንዳልቀሩ ግልጽ ነው።
- 10.2 - ግልጽ ያልሆነው ነገር የተለየ የአይሁድ ኅብረተሰብ በአገሪቱ ውስጥ የሰፈረው መቼ እንደሆነ ነው። ይህ የአይሁድ ኅብረተሰብ የሚጎራበታቸውን ሰዎች የአይሁድን እምነት እንዲከተሉ ማድረግ ችሎ እንደሆነም የተገለጸ ነገር የለም። ምናልባት አብዛኛው የአገው ሕዝብ ለጥቂት ዘመን የአይሁድን እምነት ከተቀበሉ በኋላ ወደ ክርስቲያን ሳይሆን አልቀረም።
- 10.3 - በአንድም ሆነ በሌላ ምክንያት የአይሁድ ኅብረተሰብ በሸክላ ሥራ ላይ በመሰማራቱ ልዩ መታወቂያ የተሰጠውና ዘወትር ከድግምት ሥራ በመሥራት የሚጠቀስ የተናቀ ቡድን ነበር።
- 10.4 - እዚህ ላይ፡- ይህ የአይሁድ ኅብረተሰብ ክርስቲያኖች እርሱን እንዲመስሉ ለመማረክ በእርግጥ ያደረገው መከራ አለ ወይስ ሌሎች ብዙዎቹ እንዳደረጉት ክርስቲያኖችም የተቻላቸውን ያህል ብሉይ ኪዳንን ሊገለገሉበት ጥረዋል? የሚል ለመመለስ በጣም አስቸጋሪ የሆነ ጥያቄ ይነሳል። የአይሁድን ኅብረተሰብ አመጣጥተ መለያ ባሕሪይና ተግባር ስንመለከት በክርስቲያን ግዛት ውስጥ አንዳንድ ለውጦችን የሚያስከትል ድጋፍ አድርጓል ብለን ለማመን ይቸግረናል።
- 10.5 - የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከግብፅ ወይም ከሶሪያ መምጣታቸው የማይታወቅ በርካታ ልምዶችን ወርሳለች። በግብፅና በሶሪያ የነበሩት መነኮሳት እነዚህን ልምምዶች ይደገፉ ነበር ለማለትም ያስቸግራል። እነዚህን ልምምዶች የአይሁድ «ልማድ» ብሎ መጥራት ምን ያህል ትክክል እንደሆነም ደግሞ አጠራጣሪ ነው። ከእነዚህ ልማዶች መካከል ጥቂቶቹ፡-
1. ከዘሌ. 11 ውስጥ የሚገኙትን የአመጋገብ ሕግጋት ለመጠበቅ መጣር፤
 2. የታቦት በቤተ ክርስቲያን መኖር፤ የታቦቶች ብዛት ትርጉሙን በመረዳት በኩል ችግር የፈጠረ አይመስልም።
 3. ልክ በሰለሞን ቤተ መቅደስ ምሳሌ የቤተ ክርስቲያን ሕንፃ በሦስት ክፍሎች መከፈልና
 4. የቅዳሜና እሁድ ሰንበት ተደርገው መከበር ናቸው። በእነዚህ ነገሮች በእያንዳንዳቸው ላይ ትልቅ መሻሻል መደረጉ ሲነሱ የቻሉት ከብዙ ዘመን በኋላ ብሉይ ኪዳን የሚጠይቃቸውን ነገሮች ለማሟላት ታስቦ እንደሆነ ይጠቁመናል። ይህም ለምን? መቼ? የት? እንዴት? የተሰኙ መልሶች የሚያስፈልጓቸው ጥያቄዎችን የሚያስነሳ ሲሆን ለጊዜው ግን ምንም ይህ ነው የሚባል መልስ አልተገኘላቸውም።

ምዕራፍ አሥራ አንድ፡ - የትርጉም ሥራዎች

- 11 - እንዳንድ ክፍሎች ወይም በሙሉም ባይሆን እንኳ መጽሐፍ ቅዱስ ወደ ግዕዝ የተተረጎመው እስላሞች ወደ ኢትዮጵያ ከመግባታቸው በፊት እርግጠኛ ይመስላል። በ4ኛው ምዕተ ዓመት የአክሱም የጽሑፍ ቋንቋ ግሪክ እንደነበረ ባሕል ይጠቁማል። ይህ ቀስ በቀስ ወደ ግዕዝ ተለውጦ ምናልባትም በ5ኛው ምዕተ ዓመት መጨረሻ አካባቢ ከሶሪያ የሙጡት መነኮሳት አዲስ ኪዳን ወደ ግዕዝ እንዲተረጎም ሳያበረታቱ አልቀሩም።
- 11.1 ሀ - የግዕዙ አዲስ ኪዳን የተተረጎመው ከየትኛው ቅጂ እንደሆነ ማወቅ ያስቸግራል። ብዙ ምሁራን ከእስክንድሪያው ይልቅ የሶሪያው ቅጂ እንደሆነ ይገምታሉ።
- 11.2 - በ900 ዓ.ም አካባቢ በአክሱም ግዛት ውስጥ ትላልቅ ለውጦች ተደርገዋል። በስተምስራቅ ከአረቦች በስተምዕራብ ደግሞ ከቤጃ ጎሳዎች ጋር ውጊያዎች ይደረጉ ነበር። በተጨማሪ በዚህ ዘመን አካባቢ ራሷን የጻገች ብላ የጠራች አንዲት ልዕልት የአክሱምን ግዛት ወርራ ድል እንዳደረገች በትውፊት ይነገራል። ይህች ልዕልት የአክሱማውያን ግዛት የነበረውን ሥልጣንና የመግረክ ችሎታ እንዲያጣ ከማድረጓ በስተቀር እስካሁን ስለ እርሷ ብዙም የታወቀ ነገር የለም። የቋንቋ ለውጥ መደረግ የተጀመረውም ደግሞ በዚህ ዘመን አካባቢ ይመስላል። አማርኛ የሕዝብ የመገበያያ ቋንቋ በመሆን ግዕዝን ተክቶታል። የመጀመሪያው የአማርኛ ጽሑፍ ለጥቂት መቶ ዓመታት ብቅ አላለም፤ ይሁን እንጂ አማርኛ የጽሑፍ ቋንቋ ከመሆን በጣም ቀደም ብሎ የሕዝብ መግባቢያ ቋንቋ ነበረ ብንል ስሕተት ላይ አንወድቅም። ይህም ቢያንስ ሦስት ለውጦች አስከትሏል።
1. ግዕዝ ሕዝባዊ ቋንቋ ከመሆን ይልቅ የቤተ ክርስቲያን ቋንቋ ሆኗል፤
2. ከዚህም የተነሣ መጽሐፍ ቅዱስ ለካህናት እንጂ ለሌላው ሕዝብ ዝግ መጽሐፍ ሆኗል፤ እንዲሁም
3. በዚህ ዘመን አካባቢ ብዙ የሃይማኖት ጽሑፎች ወደ ግዕዝ ተተርጉመው ስለነበር የግዕዝ ቋንቋ ክብር ተሰጥቶታል፤ 13:7 ተመልከቱ።
- 11.3 - ኢትዮጵያን ሊጎበኝ የመጣው የመጀመሪያው ጀርመናዊ ጲጥሮስ ኃይሊንግ የተባለው ምሁር ነበር፤ 18:1 ተመልከቱ። ይህ ሰው ማንኛውንም የመጽሐፍ ቅዱስ ጽሑፍ ሁሉ ወደ አማርኛ ተርጉሟል። የዮሐንስን ወንጌል ወደ አማርኛ ተርጉሟል። ይሁን እንጂ የዚህ ትርጉም ቅጂዎች እንደማይገኙ ግልጽ ነው። የትርጉም ሥራ ከመከናወኑ በስተቀር ይህንን በሚመለከት ብዙም የምናውቀው ነገር የለም።
- 11.4 - የሰሜን አብያተ ክርስቲያናት እስከ 1930 ዓ.ም ድረስ ምንም የመጽሐፍ ቅዱስ ክፍል ወደ አማርኛ አለመተርጎማቸው የሚያስገርም ነገር ነው። ይህን ላለማድረጋቸው እኛ ያልደረስንባቸው በርካታ የተለያዩ ምክንያቶች ሊኖራቸው ይችላሉ፤ ይሁን እንጂ ሁለት ግልጽ ውጤቶች እናገኛለን፡- 1. ካህናቱ ከፍተኛ

የትርጉም ሥራ ድርሻ ሊያበረክቱ እንደሚችሉ ተገምቷል። 2. ተራው ሕዝብ መጽሐፍ ቅዱስ ምን እንደሚናገረው አልተረዳም ነበር።

11.5 - ከዚህ ጊዜ ቀደም ብሎ አንዳንድ የመጽሐፍ ቅዱስ ክፍሎች በግዕዝ ታትመው ነበር። መጽሐፍ ቅዱስ ለመጀመሪያ ጊዜ የተጻፈበት የአፍሪካ ቋንቋ ግዕዝ መሆኑ እርግጠኛ ነው። ግዕዝ በተለይም በአውሮፓ ኢትዮጵያኛ ተብሎ ይጠራ እንደነበር ግልጽ ነው። በ1513 ዓ.ም መዝሙረ ዳዊት ወደ ግዕዝ ሲታተም አዲስ ኪዳን በሙሉ ደግሞ 1548 - 49 ዓ.ም ታትሟል። ይህና ከዚህ ተከታትለው የተካሄዱት የህትመት ሥራዎች የተከናወኑት ከኢትዮጵያ ውጭ ነበር።

11.6 - በ1799 ዓ.ም ጥቂት የእንግሊዝ ቤተ ክርስቲያን አባላት «የቤተ ክርስቲያን የወንጌል ተልዕኮ ኅብረተሰብ» የሚል ስያሜ የሰጡትን ማኅበር መሠረቱ። ከዓላማዎቹም አንዱ የምሥራቅ አብያተ ክርስቲያንን በማነቃነቅ እነርሱም በተራቸው ወንጌል ላልደረሳቸው ሰዎች እንዲያዳርሱ ማድረግ ነበር። ይህንን ነገር ዓላማቸው አድርገው በመነሣት የአማርኛ መጽሐፍ ቅዱስ ማፈላለግ ጀመሩ።

11.6 ሀ- አንድ አቡ ሩሚ የተባለ የሰሜን አብያተ ክርስቲያናት መነኩሴ በመጀመሪያ ኢየሩሳሌምንና ቀጥሎ ሕንድን ኅብኝቶ ነበር። ወደ መጣበት በመመለስ ላይ ሳለ እስክንድሪያ ሲደርስ ይታመምና የፈረንሳይ ኤምባሲ ዕርዳታ ያደርግለታል፤ ከዚያም መጽሐፍ ቅዱስን ወደ አማርኛ እንዲተረጉም ያበረታታዋል። ይህም መነኩሴ መጽሐፍ ቅዱስን ወደ አማርኛ ተርጉሞ እስኪጨርስ በካይሮ ቆይቷል። በ1886 ዓ.ም. ዕትም ተብሎ የሚጠራው መጽሐፍ ቅዱስ አንዳንድ ማስተካከያዎች ቢደረጉበትም እንኳ መሠረቱ ይህ መነኩሴ የተረጎመው ነው። ይህም በእንግሊዝ መጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር አማካይነት የጎትመት ሥራ ተጠናቆ ለመቶ ዓመታት ያህል በሰፊው ተሰራጭቷል።

11.6 ለ - የሰሜን አብያተ ክርስቲያናት አማርኛን ቃል በቃል አልተጠቀሙበትም። ሆኖም የሮም ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን የወንጌል መልእክተኞች በሕዝቡ ዘንድ ተቀባይነት ያገኘ የአማርኛ ጽሑፍ በአገልግሎት ላይ አውለዋል። አንዳንድ የሰሜን አብያተ ክርስቲያናት የአቡ ሩሚን ትርጉም ካልተቀበሉባቸው ምክንያቶች አንዱም ይህ ሊሆን ይችላል። የቤተ ክርስቲያን አገልግሎት በአጠቃላይ ይከናወን የነበረው በግዕዝ በመሆኑና የአማርኛ መጽሐፍ ቅዱሶችም ወደ አገር ውስጥ ገብተው የተሰራጩት በውጭ አገር ሰዎች አማካይነት ስለሆነ በሰፊው ተቀባይነት እንዳያገኙ እንቅፋት ሆነዋል።

11.7 - በ1930ዎቹ የመጀመሪያ ዓመታት ውስጥ ዲግሎት ብለን የምንጠራው የትርጉም ሥራ በሰሜን አብያተ ክርስቲያናት ባለሥልጣናት አማካይነት ተካሄዷል። ይህም መጽሐፍ ቅዱስ በእያንዳንዱ ገጽ ላይ ሁለት ረድፎች ነበሩት፤ በመጀመሪያ ረድፍ ላይ የተጻፈው በግዕዝ ሲሆን በሁለተኛው ላይ በአማርኛ ነበር። ከኢጣሊያን ወረራ ትንሽ ቀደም ብሎ የእንግሊዝ ኤምባሲ ይህ ትርጉም ወደ ለንደን እንዲወሰድ በማድረግ በጣም ጥቂት ቅጂዎች ታትመው ነበር። አንዳንድ ወንጌሎችም በተናጠል ታትመው ተሰራጭተዋል። ይሁን እንጂ ይህ ትርጉም እንደገና እንዲታተም ምንም ጥረቶች አልተደረጉም።

11.7 ሀ - በ1946 ዓ.ም ከዚህ መጽሐፍ ቅዱስ አንዱ ክፍል በአጂሪካ ውስጥ ሳይታተም አልቀረም፤ ይህንንም የ1946 ዓ.ም የአዲስ ኪዳን ዕትም ብለን እንጠራለን። ይህ አዲስ ኪዳን በአንድ ጎርደን ቢቸም በተባለ ሰው አማካይነት ከንጉሡ እጅ ተገኝቷል። 25 000 ቅጂዎችን ለማሳተም ዶክተር ዶናልድ በርንሐውስ በተባለ ሰው አማካይነት ገንዘብ በዕርዳታ ተሰብስቧል። ይህም ዕትም ወደ አገር ውስጥ ከገባ በኋላ ብዙ ሰዎች ስላልረኩበት ሊያሰራጩት ፈቃደኛ አልነበሩም።

11.8 - ከዚያም በ1950 ዓ.ም የተለያዩ አብያተ ክርስቲያናት ምሁራን የሚገኙበት ኮሚቴ በንጉሡ አማካይነት ተቋቁሟል።

በ 1956 ዓ.ም አዲስ ኪዳንና በ1961 ዓ.ም ሙሉው መጽሐፍ ቅዱስ በአማርኛ ታትመዋል። ይህ መጽሐፍ ቅዱስ ቀስ በቀስ በሰሜንና በደቡብ አብያተ ክርስቲያናት ተቀባይነት አግኝቷል፤ በዚህ መጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ በአንዳንድ ክፍሎች ላይ የራሳቸውን አተረጓጎም የሚደግፍ ነገር ማናቸውም ቢሆኑ አልጨመሩም።

11.9 - አናሲሞስ ነሲቡ በተባለ ሰው አማካይነት መላው መጽሐፍ ቅዱስ ወደ ኦርምኛ ተተርጉሞ በ1893 ዓ.ም ታትሟል። በተጨማሪ መጽሐፍ ቅዱስ በ1909 ዓ.ም ወደ ትግሪኛ የተተረጎመ ሲሆን በ1902 ዓ.ም አዲስ ኪዳን ወደ ትግሪ ቋንቋ ተተርጉሟል። ከዚህ ጊዜ አንስቶ መጽሐፍ በሌሎች በርካታ ቋንቋዎች በመተርጎም ላይ ነው። በተጨማሪ የተለያዩ ወንጌሎች በብዙ ሌሎች ቋንቋዎች በአገሪቱ ውስጥ ታትመዋል።

11.10 - የግዕዙ ብሉይና አዲስ ኪዳኖች የተተረጎሙት ከብዙ የተለያዩ ቋንቋዎች ስለሆነ የግብፁን የኮፒክ ቋንቋ ትርጉሞች አያንፀባርቁም ማለት ይቻላል። እንዲሁም የአማርኛው መጽሐፍ ቅዱስ ካለፉት 100 ዓመታት ወዲህ በአገሪቱ ውስጥ ላሉ ክርስቲያኖች ሁሉ የጋራ ንብረት በመሆን አገልግሎት እየሰጠ ነው በማለት እንደመድግለን።

ምዕራፍ አስራ ሁለት፡ - በዓለም ዙሪያ ያሉ የኦርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት

12. 1 - የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ጥንታዊ የፓትሪያርክነት ሥልጣን የነበራቸው አራት የኦርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት እንዳሉ ተቀብላለች፤ እነርሱም የኮንስታንቲኖፕል፣ የአስክንድሪያ፣ የአንጾኪያና የኢየሩሳሌም ኦርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት ናቸው። የነዚህ አብያተ ክርስቲያናት የእያንዳንዳቸው መሪ ፓትሪያርክ ተብሎ ይጠራል።

12. 1ሀ - ሌሎች አራት የብሔራዊነት ደረጃ የተሰጣቸው የኦርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናትም መሪያቸው ፓትሪያርክ ብለው እንዲጠሩ ተፈቅዶላቸዋል። እነዚህም፡ - ሩሲያ፣ ስርቪያ፣ ቡልጋሪያና ሲና ናቸው። ይሁን እንጂ እነዚህኞቹ ቀደም ተብለው የተጠቀሱትን ያህል ክብር የላቸውም።

12. 1ለ - በ608/9 ዓ.ም ከኦርመን ቤተ ክርስቲያን የተገነጠሉት የጆርጂያውያን ቤተ ክርስቲያን መሪ ካቶሊክስ ፓትሪያርክ ተብሎ ይጠራል።

12. 1ሐ - የግሪክ፣ ቂርጤስ፣ የቼኮዝሊቫኪያ፣ የፖላንድና የአልባኒያ አርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት መሪዎች ጳጳስ ወይም ሜትሮፖሊታን ተብለው ይጠራሉ። እነዚህ አብያተ ክርስቲያናት በሙሉ ያልተጣመሩ ማለት ምንም ዓይነት የአስተዳደር መተሳሰር የሌላቸው ናቸው።
12. 1መ - በነዚህ በተጠቀሱት አብያተ ክርስቲያናት ሥር ነፃ የሆኑ ሌሎች ሁለት ምድቦች ደግሞ አሉ። ለምሳሌ የፊንላንድ፣ የቻይና፣ የጃፓንና ከአገር ውጪ ያሉ የሩሲያ አብያተ ክርስቲያናት ነፃ ቢሆኑም እንኳ የራሳቸው የሆነ መሪ የላቸውም።
12. 1ሠ - በመጨረሻም በክህነት ደረጃ ያሉ የክፍለ ሀገራት ቤተ ክርስቲያኖች አሉ። እነዚህም የአንዳንድ ነፃ አብያተ ክርስቲያናት ጥገኞች ናቸው፤ ለምሳሌ የምዕራብ አውሮፓ፣ የሰሜንና የደቡብ አሜሪካና የአውስትራሊያ ቤተ ክርስቲያኖችን መውሰድ እንችላለን።
12. 1ረ - የኮንስታንቲኖፕል ፓትሪያርክ ኢኮሜኒካል ወይም ዓለማቀፍ ተብሎ የሚጠራ ሲሆን ከዚህም የተነሳ ልዩ የክብር ሥፍራ ተሰጥቶታል። ይሁን እንጂ በሌሎቹ የአርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት የውስጥ ጉዳዮች ለመግባት የሚያስችል የሥልጣን ውክልና የለውም።
12. 2 - እነዚህ አርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት በጋራ ያሏቸው ነገሮች፡ - ሀ) የዕምነት አንድነትና ለ) አንድ ዓይነት የቅዱስ ቁርባን ስርዓቶች እንጂ የአስተዳደር አንድነት የላቸውም። ቤተ ክርስቲያንን በምስራቅና በምዕራብ የክፈሉት የሥልጣን ጉዳይ ነበር። ከዚህ አንፃር ብቻ የፕሮቴስታንትን ቤተ ክርስቲያን በጥቂቱ ይመስላሉ።
12. 3 - በክርስትና ውስጥ የተፈጠረው የመጀመሪያው አቢይ መከፋፈል ከአርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት ጋር ምንም ግንኙነት የለውም። ይሁን እንጂ ባሁኑ ጥናታችን ላይ ግንኙነት አላቸው። ይኸውም ትምህርተ-ክርስትናንን በሚመለከት ነው። ይኸውም፡ -
 - ሀ) የፋርስ ክርስቲያኖች የመርቆሪዎስን ትምህርት ይከተሉ ስለ ነበር በሌሎቹ አብያተ ክርስቲያናት ተቀባይነት አልነበራቸውም።
 - ለ) የአርመን፣ የሶሪያ፣ የግብፅ፣ የኢትዮጵያና የሕንድ ክርስቲያኖች የሞናፊኬትን ትምህርት ይከተሉና ከሌሎቹ አብያተ ክርስቲያናትም ጋር ደግሞ ጨርሶ አይተባበሩም ነበር።
12. 4 - አርቶዶክስ ማለት ከተሰጡት መመሪያዎች ፈቀቅ ያላለ ማለት ነው። እነዚህም መመሪያዎች በሰባቱ የኢኮሜኒካል ጉባዔዎች አማካይነት የተሰጡ እንደሆኑ ይገመታል። በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ውስጥ እስከ 1054 ዓ.ም ድረስ አርቶዶክስም ሆነ የሮማ ካቶሊክ የሚሉት ስሞች ጨርሶ አልታዩም።
12. 5 - በ1054 ዓ.ም ላይ ግሪክ ተናጋሪ አብያተ ክርስቲያናት ላቲን ተናጋሪ በሆኑት ላይ ሁለት ክሶች መስርተውባቸዋል። ይኸውም በሰባቱ ጉባዔዎች አማካይነት በተሰጡት መመሪያዎች ላይ ሁለት አበይት ለውጦች አድርጋችኋል የሚል ነበር።

12. 5ሀ - ጉባዔዎቹ ከወሰኗቸው ውሳኔዎች ውስጥ የሮም ጳጳስ ታላቅ ወንድማቸው ተደርጎ ቢቆጠርም እንኳ የታላላቅ ከተሞች ጳጳሳት በሙሉ እኩል እንዲሆኑ የተወሰነው ውሳኔ ይገኝበታል። በ11ኛው ምዕተ ዓመት ላይ የሮም ጳጳስ በኩንስታንቲኖፕል ላይ አስተዳደራዊ የበላይነት ይገባኛል ብሏል። ግሪክ ተናጋሪ የሆኑት አብያተ ክርስቲያናት ይህንን አባባል ተቃውመውታል።
12. 5ለ - ላቲን ተናጋሪ አብያተ ክርስቲያናት ከዕምነት ትምህርቶች መካከል ባንዱ ላይ የቃል ለውጥ በማድረግ መንፈስ ቅዱስ በአብ ብቻ ሳይሆን በአብና በወልድ የተላከ መሆኑን ገልፀዋል። ግሪክ ትናጋሪ የሆኑት አብያተ ክርስቲያናት ይህንን አንድ ወገን ያደረገውን በዕምነት ትምህርት ላይ የተደረገ ለውጥ አልተቀበሉትም።
12. 5ሐ - 1054 ዓ.ም ታላቅ መከፋፈል የተደረገበት ዘመን ተደርጎ ቢቀርብም እንኳ ከዚያ በኋላ የባስ መለያየት ሆኗል። በ1204 ዓ.ም የመስቀል ጦርነት ተዋጊዎች ከምዕራብ መጥተው ኩንስታንቲኖፕልን በመውረር በቁጥጥራቸው ሥር አድርገው ዝርፊያ አካሂደዋል። ከዚህ ጊዜ ወዲህ የምዕራብ ላቲን ተናጋሪ አብያተ ክርስቲያናት ከምስራቅ ግሪክ ተናጋሪ አብያተ ክርስቲያናት ጋር ጨርሶ ተለያይተዋል። በ1453 ዓ.ም. እስልምናን የተቀበሉ ቱርኮች ከተማይቱን በቁጥጥራቸው ሥር አድርገው የክርስትና ንብረት ነው የተባለ የተረፈ ነገር ሁሉ ደምስሰዋል።
12. 6 - በዚህ ወቅት የመስኮብ ቤተ ክርስቲያን እላይ ስለነበር ከአቅም ግንስ የተነሳ የኩንስታንቲኖፕል ቤተ ክርስቲያን ልትሸከመው ያልቻለችውን የአመራር ሥልጣን ወስዳለች።
12. 7 - እነዚህ የግሪክ እርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት የአርመን፣ የሶሪያ፣ የግብፅ፣ የኢትዮጵያና የሕንድ ክርስቲያኖችን ዝቅተኛ ወይም የተገነጠሉ የእርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት አድርገው ይወስዷቸዋል። ከእርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት አካል ጋር ውህደት ያላቸው አድርገው አይቆጥሯቸውም።
- ምዕራፍ አሥራ ሶስት፡ - የእርቶዶክስ መለኮታዊ ትምህርት**
13. 1 - በዚህ ምዕራፍ ውስጥ ትኩረት የምናደርገው በ12. 7 ውስጥ በተጠቀሱት አምስት አብያተ ክርስቲያናት ላይ ሳይሆን በእርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት ትምህርት ላይ ነው። በትምህርቶቻቸው መካከል በርካታ ተመሳሳይ የሆኑ ነገሮች ሊኖሩ ይችላሉ። ጨርሶ የተለያዩም ሊሆኑ ይችላሉ ይሆናል። በዚህ ምዕራፍ ውስጥ የእርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት ልዩ አድርገው የሚመለከቷቸውን አምስት ትምህርቶች ብቻ እንጠቅሳለን።
13. 2 - የቤተ ክርስቲያን ሥልጣን የተመረኮዘው በሶስት ነገሮች ላይ ሲሆን ይኸውም በመጽሐፍ ቅዱስ፣ በጉባዔዎች ትዕዛዝና በዕምነት ትምህርቶች ላይ ነበር። ከመጽሐፍ ቅዱስ በስተቀር የተጠቀሱት ሁለት ነገሮች የቤተ ክርስቲያንን ሥልጣን የተላበሱ የመጽሐፍ ቅዱስ ትርጉሞች ሲሆኑ ከዚህም የተነሳ ከመጽሐፍ ቅዱስ ጋር አቻ የሆነ ሥልጣን ነበራቸው።

13. 3 - ሰው ኃጢአት የማድረግ ዝንባሌ እንጂ ኃጢአትን ራሱ አልወረሰም። ይህም ማለት በእግዚአብሔር ዕርዳታ በፊቱ ተቀባይነት ሊያገኝ ይችላል ማለት ነው።
13. 4 - አንዲት ዕውነተኛ ቤተ ክርስቲያን ብቻ አለች፤ ይህችም በሐዋርያት ትምህርት ፈቀቀ ያላለች ቤተ ክርስቲያን ናት። ጳጳሳቱም የሐዋርያት ተወካዮች ናቸው፤ ይህም የቁርባንና የአምልኮ ሥርዓቶችን ሕጋዊ ያደርጓቸዋል።
13. 5 - በቤተ ክርስቲያን ውስጥ የሚካሄዱት አገልግሎቶች በአምልኮው ሥርዓት ውስጥ የሚጠቃለሉ ናቸው። ከነዚህም መካከል እያንዳንዱ ትናንሽ ነገር ሁሉ ጠቃሚና ዋጋ ያለው ነው። አብያተ ክርስቲያናቱም በምዕመናኑ በሚከበሩ ቅዱሳን ምስሎች ያሸበረቀ ነው።
13. 6 - ሰባቱ ምስጢረ ቁርባን፣ በዓላትና ጾሞች ለምዕመናኑ አስፈላጊ ናቸው። ሕዝቡ ወደ እግዚአብሔር ሊጠጋ የሚችለው እነዚህን ነገሮች ሲፈጽም ነው።
13. 7 - የኦርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት ይህንን ሁሉ ትምህርት በቀጥታ ከሐዋርያትና ከጥንት ቤተ ክርስቲያን ተቀብለዋል ብለው ስለሚያምኑ የተቀሩት ክርስቲያኖች ሁሉ ከቤተ ክርስቲያን ሥልጣን መርሆች ተገንጥለዋል በማለት አጥብቀው ይናገራሉ።
- በእነርሱ አባባል መሠረት የተቀሩት ክርስቲያኖች ሁሉ የኦርቶዶክስን አብያተ ክርስቲያናት ትምህርት ለመቀበል ካልተስማሙ በቀር ምንም ዓይነት እንድነት ሊኖር አይችልም።

ምዕራፍ አስራ አራት፡ - እስልምናና ስደት

14. 1 - አቡነ ተክለ ኃይማኖት የሣጥዌ ጉጉሣዊ ዘር የመጨረሻ ጉጉሥ የነበረውን ነፃነቱ ለአብን ሥልጣኑን በገዛ ፈቃዱ ከ 1270 - 1285 ዓ.ም ለነገሠው ለይኩና አምላክ እንዲለቅለት አሳምነውታል የሚል አባባል በትውፊት ይነገራል። ከዚህ ጊዜ በኋላ የነበሩት ሁለት መቶ ዓመታት የሰመሩ ዘመናት ነበሩ። ከውጪው ዓለም ጋር ግንኙነቶች የተፈጠሩ ሲሆን የግዛቱም ድንበሮች ወደ ደቡብ በጣም ተስፋፍተው ነበር። በዚህ ዘመን በደቡብ ብዙ አብያተ ክርስቲያናት ላይመሠረቱ አልቀሩም። የዚህ ዘመን አንዳንድ ትርፍራሬዎችና መታሰቢያዎች እስካሁንም ድረስ ይገኛሉ። ይሁን እንጂ በነዚህ 200 ዓመታት ውስጥ የተገኙት ነገሮች ሁሉ በቶሎ የጠፋ ሲሆን ከዚያ በኋላ በሌላ 400 ዓመታት ውስጥ እንደገና ሊገኙ አልቻሉም።
14. 2 - በ1527 ዓ.ም አህመድ ግራኝ ከቱርኮች ባገኛቸው መሣሪያዎች አማካይነት ኢትዮጵያን ወገቷል። አህመድ ግራኝ ከዚህ በኋላ የኖረው ለ16 ዓመታት ብቻ ቢሆንም እንኳ በአገሪቱ ላይ ይህ ነው የማይባል አደጋ አድርጓል። ከነዚህ መካከል እኛን የሚመለከቱን አምስት ነገሮች ልናስተውል እንችላለን።
14. 2ሀ - በ1532-34 ዓ.ም አህመድ ግራኝ በሰሜን ኢትዮጵያ እጅግ አጥፊ የሆኑ ዘመቻዎችን አከናውኗል። በዚህ ወቅት ብዙ አብያተ ክርስቲያናት ተዘርፈዋል እንዲሁም ተቃጥለዋል፤ አብዛኞቹ የቤተ ክርስቲያን ብራናዎች ጨርሶ ተደምስሰዋል። ይህ በንብረት ላይ የተደረገ ጥፋት በጭራሽ ተመልሶ ሊተካ አይችልም።

14. 2ላ - በብዙ ሺህ የሚቆጠሩ ክርስቲያኖች እስልምናን እንዲቀበሉ ተገደዋል። ወረራዎቹም ደግሞ ብዙ ሰዎች እስላም እንዲሆኑ ረድተዋል። በዚህ ወቅት የእስልምና ሃይማኖት በብዙ የአገሪቱ ክፍሎች ተሰራጭተዋል።

14. 2ሐ - በዚህ ወቅት በደቡብና በምዕራብ ይኖሩ የነበሩ ክርስቲያን ካህናት ተገድለው ወይም ወደ ሰሜን ተመልሰው ሸሽተው ነበር። ይህም ማለት በደቡብ ተመሥርተው የነበሩት አብያተ ክርስቲያናት እስታዋሽ አጥተው ወይም ሕዝቡ ወደ ቀድሞ ኃይማኖቱ ተመልሶ ነበር ማለት ነው።

14. 2መ - የአገሪቱ ዋና ከተማ ከሸዋ እንደገና ወደ ሰሜን ተዛውሮ ነበር። በደቡብና በሰሜን የነበረው የእስተዳደር ቁጥጥር ጨርሶ ላልቶ ነበር። ይህም ሥልጣን ምኒልክ እስከ ነገሠበት ዘመን ድረስ እንደገና አልተመለሰም።

14. 2ሠ - ከ1540 - 1559 በሥልጣን የቆየው አጼ ገላውዴዎስ የአዳል ወራሪዎችን ድል እንዲያደርግ የፖርቱጋል መንግሥት እንዲረዳው ጠይቆ ነበር። በነርሱ እርዳታ በ1543 ዓ.ም አህመድ ግራኝን ድል በማድረግ ገድሎታል። ይሁን እንጂ ፖርቱጋሎች ይዘው የመጡት የጦር መሣሪያዎችን ብቻ ሳይሆን በአገሪቱ ውስጥ ቆይተው እንዲሰብኩ የሮማ ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን መልእክተኞችንም ጭምር ነበር።

14. 3 የአገሪቱ ቆላማ ክፍል በአህመድ ግራኝ መውረር የሰሜን አብያተ ክርስቲያናትን እንደገና ሊተኩ የማይችሉ እያሉ ንብረቶችን አሳጥቷቸዋል፤ ይህም አገሪቱ በሯን ለእስልምና እንድትከፍት ያደረገ ሲሆን ጁሱዌት ለተባሉት የሮማ ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን አገልጋዮች በአገሪቱ ውስጥ እንዲሠሩ መንገድ ጠርጎላቸዋል።

ምዕራፍ አሥራ አምስት፡ - መንግሥትና ቤተ ክርስቲያን

15. 1 - ክርስትና ከመጀመሪያዎቹ ምዕተ ዓመታት አንስቶ የአገሪቱ መንግሥት ኃይማኖት ነበር ቢባል ትክክል ሳይሆን አይቀርም። ከ1855 - 1868 ዓ.ም በቴዎድሮስ ዘመን ክርስትና በመንግሥት አሠራር ውስጥ ልዩ ድርሻ ማበርከት ጀምሯል። ዳግማዊ ቴዎድሮስ ከእርሱ በኋላ የነገሠው ዮሐንስ አራተኛው ሶስት ነገሮች ለማድረግ ይመኙ ነበር፤ እነዚህም፡ - 1) ከአውሮፓ ያገኙትን አዲስ ቴክኖሎጂ ሊጠቀሙበት ይፈልጋል፤ 2) ሜዳማውን አገር ሙሉ በሙሉ በቁጥጥራቸው ሥር ሊያደርጉ ይመኙና 3) አገሪቱን በአንድ ገዢ ሥር ሊያደርጉ ይጥሩ ነበር። እነዚህ ሁለት ነገሥታት እያንዳንዳቸው የአገዛዝ ዓላማዎቻቸውን ከግብ ለማድረስ በክርስትና ሊገለገሉ ጥረዋል። ድል ያደረጓቸው ግዛቶች በሙሉ ክርስትናን እንዲቀበሉ ለማስገደድ ሞከረዋል።

15. 1ሀ - ክርስትናን ለመጠበቅ ሲሉ የቴዎድሮስ ቀንደኛ ተቀናቃኝ የነበሩት አቡነ ሰላማ ነበሩ። አንዳንድ ምሁራን አብዛኛው ሕዝብ በቴዎድሮስ ላይ እንዲነሳበት የገፋፉት አቡነ ሰላማ ናቸው የሚል ግምት አላቸው።

15. 2 - የክርስትና ዕምነት በመንግሥት ድጋፍ ማግኘቱ በዛሬ ዘመን አዲስ ነገር መስሉ ሊታየን ቢችልም እንኳ በዚያ ዘመን በመላው ዓለም በተለይም በአውሮፓ የተለመደ ነገር ነበር።

15. 3 - ይህ ኃይማኖትን በመንግሥት አማካይነት የማስፋፋት ጥረት ብዙ ድክመቶች ነበሩት፡-
15. 3ሀ - ይህም ማለት አንድ ኃይማኖት ከፍተኛ ሥፍራ ተሰጥቶት ነበር ማለት ነው። በዚህች ክርስቲያን አገር ውስጥ ሶስት ኃይማኖቶች ነበሩ። የተቀሩት ሁለት ኃይማኖቶች እስልምናና ባሕላዊ ዕምነት ነበሩ። መንግሥት እንዲያታብቅ ሲደግፍ የተቀሩት ሁለት ኃይማኖቶች ተጨቁነዋል ማለት ነው። አንድ ኃይማኖት ከሌላው ይበልጣል የሚል የግል ዕምነት ሊኖረን ይችላል፤ ይሁን እንጂ ሕዝብ በሕግ እስከተዳደረ ድረስ የፈለገውን እንዲያምን መፍቀድ አለብን።
15. 3ለ - ብዙ ሰዎች ክርስቲያን ተብለው የተጠሩት ስለ ክርስትና ምንም ነገር ሳያውቁ ነው ማለት ነው። ቆንስጣንጢኖስ በ4ኛ ምዕተ ዓመት ላይ ክርስትናን የሮም ግዛት ኃይማኖት ባደረገበት ወቅት የተፈጸመው ነገር ከዚህ ጋር ተመሳሳይ ነበር። ይህ ማለት ደግሞ ዳግም ልደት ተቀብለው ክርስቲያን ለሆኑት ሰዎች ቤተ ክርስቲያን የምታረካቸው ሥፍራ አልነበረችም ማለት ነው።
15. 3ሐ - የአገሪቱ አመራር ከኃይማኖት ጋር የተያያዘ ነበር። ይህም የቤተ ክርስቲያን ጉዳዮችን የመቆጣጠሩን ተግባር ከቤተ ክርስቲያን መሪዎች እጅ አውጥቶ በመንግሥት ባለሥልጣናት እጅ አስገብቶ ነበር። በእርግጥ ይህ ነገር ጥቂት በአሥር ቤት የሚቆጠሩ ዓመታት ተግባራዊ አልሆኑም፤ ይሁን እንጂ በኋላ በግብር ታይቷል።
15. 4 - መንግሥት ኃይማኖትን ሊገለገልበት በመፈለግ ቤተ ክርስቲያንም በመንግሥት ጉዳዮች ውስጥ ጣልቃ መግባት ፈልጋል ነበር። ይህም ለየትኛቸውም ወገን ያልጠቀመ የሥልጣን ሽኩቻ አስከትሏል።
- ምዕራፍ አስራ ስድስት፡ - የመንግሥት ጣልቃ ገብነት**
በኃይማኖት ጉዳይ
16. 1- እኔ ምኒልክ የአገሪቱን ዋና ከተማ ወደ ሸዋ ማዘዋወሩና ቋሚ ማዕከል ሊመሠርት መቻሉ በአገሪቱ ኃይማኖት ላይ ጉልህ የሆነ ውጤት ነበረው። የሰሜን አብያተ ክርስቲያናት አንዳንድ ጠንካራ ተጽዕኖ ማሳደር ቀጥለው ነበር፤ ይሁን እንጂ እንደ ቀድሞዎቹ ዘመናት ጥንካሬ አልነበራቸውም።
16. 2 - አጼ ዮሐንስ አራተኛው በሕይወት እስከቆየበት ዘመን ድረስ ምኒልክ ለእርሱ መታዘዝ ነበረበት። አጼ ዮሐንስ የኃይማኖት ነፃነት የመስጠት ፍላጎት ስላልነበረው ሰው ሁሉ ክርስቲያን እንዲሆን አስገድዷል።
16. 2ሀ - ምኒልክ ከሸዋና ከከፋ የመጡ ካቶሊክና ፕሮቴስታንት መልእክተኞችን እንዲያባርር ዮሐንስ አስገድዶት ነበር።
16. 2ለ - ምኒልክ በዮሐንስ ትምህርት እንዲሰማማ ተገዶ ነበር። ይህም ግዳጅ የተደረገው በቦሩ ሜዳ በተከናወኑ ሁለት ስብሰባዎች ነበር። የዮሐንስ ፍላጎት ምኒልክን ትምህርተ መለኮት ማስተማር ሳይሆን ሥልጣኑን እምና እንዲቀበልለት ማስገደድ ነበር።

16. 2ሐ - ጳጳስ ማቴዎስ ከምኒልክ ጋር እንዲሆኑ ወደ ሸዋ ተልከዋል። ዮሐንስ አራተኛ ከግብፅ አራት ጳጳሳት አገኝቶ ነበር። ከዮሐንስ ዓላማዎችም መካከል አንዱ ጳጳስ ማቴዎስ ምኒልክን እንዲሰልልለት ማድረግ ነበር።

16. 3 - በ1889 ዓ.ም ታህሣስ 3 ቀን ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ሲሆን ከዮሐንስ ይልቅ ታጋሽ ሆኖ ነበር። የአራጊ ዕምነት ተከታዮች ክርስትናን እንዲቀበሉ ማስገደድ ቢቀጥልም እስላሞችን አላሳደዳቸውም።

ምዕራፍ አሥራ ሰባት፡ - የነፃነት ዘመን

17. 1 - በግብፅና በኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት መካከል ታሪካዊ መያያዝ እንደነበር ቀደም ብለን ተመልክተናል። በመጀመሪያዎቹ ምዕተ ዓመታት ወቅት በምን ዓይነት ተያይዘው እንደነበር በትክክል መናገር ያዳግታል። ይሁን እንጂ አንድ ነገር ግልጽ ነው፤ ይኸውም የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የኮፕቲክን ቋንቋ ባጠቃላይ ወይም በከፊል አልተቀበለችም። የግብፅ ቤተ ክርስቲያን በኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት ላይ ምን ተጽዕኖ ልታሳድር እንደቻለች መለስ ቦሎ መመልከት አዳጋች ነው። ምናልባት በትምህርት ሊሰጥ ከቻለው እጅግ በጣም ያነሰ ይሆናል።

17. 2 - የግብፅ አብያተ ክርስቲያናት ያለፉበት ሁከት ከየት እንደመነጨ ቀደም ብለን ተመልክተናል። በነዚህ ምዕተ ዓመታት በአብዛኛዎቹ ወቅት በኢትዮጵያና በግብፅ መካከል ግንኙነት አልነበረም። አልፎ አልፎም እነዚህ ሁለት አገሮች እርስ በርስ ጠላቶች የሆኑባቸው ወቅቶችም ነበሩ። የግብፅ ቤተ ክርስቲያን በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ላይ የሥልጣን የበላይነት አለኝ ብላ ስትለማመድ ብንመለከትም እንኳ አብዛኛውን ጊዜ ይህ ጥንካሬ ያልነበረው መሆን አለበት።

17. 3 - የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከግብፅ ጋር መያያዝ ያስፈልጋል የሚል ስሜት የተሰማት ለምን ነበር? ለዚህ የምንሰጠውን ግምት ማረጋገጥ ቀላል ባይሆንም እንኳ ሶስት ሃሳቦችን እናቀርባለን።

17. 3ሀ - ሁለቱ አብያተ ክርስቲያናት እንዲያያዙ ያስፈልገበት ምክንያት ከስህተት ትምህርት ለመጠበቅ እንደሆነ ታስቧል።

17. 3ለ - የጥምቀትና የጌታ እራት ሥነ ሥርዓቶችን የሚያካሂዱት ሰዎች ሁነኛ ሥልጣን ካልነበራቸው ሥርዓቶቹ ሁሉ ዋጋ አይኖራቸውም።

17. 3ሐ - ማንኛውም መንግሥት የጠንካራ ኃይማኖት ድጋፍ ያስፈልገው ነበር። ወዲያውም ንጉሡን ለመቀባት ከግብፅ አቡን መላክ የተለመደ ነገር ሆኖ ነበር። ስለዚህ የተቀባውን ንጉሥ መንግሥት ቤተ ክርስቲያን አድርጋዋለች ማለት ነው።

17. 4 - በአንድ ያልታወቀ ዘመን እውነተኛ ባልሆነው የነጭ ፕራዝ 36ኛ አንቀጽ ውስጥ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ጨርሶ ፓትሪያርክ ልትመርጥ እንደማትችል የሚገልጽ ሐረግ ተጨምሮበት ነበር። ይህ አንቀጽ የተሳሳተ መሆኑ ለብዙ ምዕተ ዓመታት የታወቀ ነገር ቢሆንም እንኳ ምንም እርምጃ አልተወሰደበትም።

17. 5 - የኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት ናፍቆት ነፃነት ማግኘት ነበር። ይህንንም ፍላጎታቸውን በብዙ የተለያዩ አጋጣሚ ጊዜያት ገልጸውታል። አልፎ አልፎም

ደግሞ አቡን ከግብፅ ይልቅ ከሌላ አካባቢ ሊያስመጡ አስበዋል። በርካታ ከሆኑ ምክንያቶች የተነሳ ይህ ነገር ሊሳካላቸው አልቻለም።

17. 6 - ከጣሊያን ወረራ በፊትና በኋላም ግብፅ ኢትዮጵያዊ ፓትሪያርክ እንዲቀባ ፈቃድ እንድትሰጥ በሁለቱ ወገኖች መካከል ብዙ ጊዜያት የፈጁ ድርድሮች ተደርገዋል፤ ይሁን እንጂ ግብፅ ይህንን ሐሳብ ትቃወም ስለነበር ለብዙ ዘመን ሊሳካ አልቻለም።

17. 7 - በመጨረሻም ከኮፕቲክ ቤተ ክርስቲያን ጋር እንድትሰማምነት ላይ በመድረስ ከተፈራረሙ በኋላ አቡነ ባስልዩስ የመጀመሪያው የኢትዮጵያ ፓትሪያርክ እንዲሆኑ ተቀብተዋል።

ክፍል ሁለት

የክርስትና ከፋሲያ፥ ከአውሮፓና ከእንግሊዝ ወደ ኢትዮጵያ መግባት

አሁን ደግሞ ከሶስት የተለያዩ የዓለም ክፍሎች የመጡት ክርስቲያኖች ያስከተሉትን ለውጥ መመልከት ያስፈልገናል። ወደ ኢትዮጵያ የመጡባቸው ዓላማዎች ምን እንደሆኑ ልናጤን፥ ያደረጓቸውንም ከንዋኔዎች ባጭሩ ልንመረምር ይገባል።

ምዕራፍ አሥራ ስምንት፡ - የመጀመሪያው ጀርመን ሚስዮናዊ

18. 1 - ጲፕሮስ ኃይሊንግ የተባለው በ1607 ወይም 1608 ዓ.ም በጀርመን የተወለደ ሰው ነበር። ይህ ሰው የሉተራን ቤተ ክርስቲያን እባል ነበር፤ በ1634 ዓ.ም አዲሱን አቡን አቡነ ማርቆስን ተከትሎ ወደ ኢትዮጵያ ሲመጣ ከ1632 - 1667 በሥልጣን ላይ የነበሩ አጼ ፋሲል በደስታ ተቀብለውታል። የዚህ ሰው ዓላማ በሰሜን አብያተ ክርስቲያናት ውስጥ አዲስ ሕይወት እንዲያንሰራ ማደፋፈር ነበር። ለ17 ዓመትም ያህል በኢትዮጵያ ውስጥ ተቀምጧል።

18. 2 - በዚህ ዘመን ውስጥ የዮሐንስ ወንጌል ወደ አማርኛ ተርጉሟል። ክርስቲያኖች መጽሐፍ ቅዱስን እንዲያነቡና እንዲያጠኑ አደፋፍሯል። በኢትዮጵያ ውስጥ በቆየበት ዘመን ሌላ ምን ሥራ እንደሠራ ብዙም የምናውቀው ነገር የለም።

18. 3 - በ1652 ዓ.ም ኢትዮጵያን ለቋል። ወደ አውሮፓ በመመለስ ላይ ሳለ በመንገድ ላይ ሱዋኪን በተባለው ሥፍራ ወንበዴዎች ከዘረፉት በኋላ ገድለውታል።

ምዕራፍ አስራ ዘጠኝ፡ - የሩሲያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን

19. 1 - ኮንስታንቲኖፕል ቡቅርቦች ከተደመሰሰች በኋላ የሩሲያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን በዓለም ዙሪያ ባሉት የኦርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት ላይ የመሪነቱን ድርሻ ማበርከት ጀምራለች።
19. 2 - የሞናሬዚት ዕምነት ተከታይ የነበሩት አብያተ ክርስቲያናት ከሩሲያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ጋር ሕብረት እንዳልነበራቸው ይታወቃል። የኦርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት ሞናሬዚቶችን ይመለከቷቸው የነበረው «ተገንጣይ ወንድሞች» አድርገው ነበር።
19. 3 - የሩሲያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን በነዚህ ምዕተ ዓመታት ውስጥ ሁሉ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ከእስክንድሪያ ጋር ያላትን ግንኙነት አቋርጣ ከእርሷ ጋር እንድትተባበር ለማድረግ ብዙ ጥረቶች አድርጋለች። እነዚህም ሐሳቦች ለኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ቀርበው ነበር፤ ይሁን እንጂ የሩሲያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ምንም ካህናት ወደ ኢትዮጵያ እንዳልላከች ገልጽ ነው።

ምዕራፍ ሃያ፡ - የሮም ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን

20. 1 - የሮም ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን መልእክተኞች ከነርሱ ድርጅት ውጪ ምንም እውነተኛ ክርስትና እንደሌለ ያምኑ ነበር። ከዚህም የተነሳ የመጀመሪያው ሐሳባቸው ሰዎች የእነርሱ ድርጅት አባል እንዲሆኑ ማድረግ ነበር። የመጀመሪያ ዓላማቸውም ይህ ከመሆኑ የተነሳ ብዙ ገራ የሚያጋባ ሁኔታ ፈጥረዋል።
20. 2 - በ1543 ዓ.ም አጼ ገላውዴዎስ ገራኝን ድል ለንዲያደርግ ፖርቱጋሎች አግዘውት ነበር። ከዚህ በኋላ የሮም ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ከእርሷ ጋር እንድትተባበር ያላሰለሰ ጥረት አድርጋለች። በመጨረሻ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን መሪዎች ማለት ነገሥታት የሮምን ጳጳስ የበላይነት እንዲቀበል ለማሳመን ሞክረዋል። ከሞላ ጎደል ልክ ለ 100 ዓመታት በአገሪቱ ውስጥ ሊሠሩ ችለዋል። በመጨረሻም በ1634 ዓ.ም ማለት ጴጥሮስ ሔይሊንግ ወደ ኢትዮጵያ በገባበት ዘመን አጼ ፋሲለደስ የሮም ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን መልእክተኞችን ከኢትዮጵያ አባሯቸዋል።

ምዕራፍ ሃያ አንድ፡ - የእንግሊዝ ቤተ ክርስቲያን

21. 1 - በ 1815 ዓ.ም የእንግሊዝ ቤተ ክርስቲያን «የሚዲትራኒያን ሚሲዮን» ብላ የሰየመችውን ተቋም መሠረተች። ይህም በሚዲትራኒያን አካባቢ የነበሩት የጥንት አብያተ ክርስቲያናት ማለት የሶሪያ፣ የግብፅና በመጨረሻም ላይ የኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት እንዲነቃቁ ለማደፋፈር ነበር። በዚህ ሁኔታ እነዚህ አብያተ ክርስቲያናት ለጎረቤት አገሮቻቸው ወንጌልን እንዲያዳርሱ ማበረታታት እንደሚችሉ አምነዋል።
21. 2 - ይህንንም በይበልጥ ሊያደርጉ ያሰቡት መጽሐፍ ቅዱስን በአማርኛ በማተምና በማሰራጨት ነበር።

21. 3 - በ1829 ታሕሣሥ 28 ቀን ጉባትና ኩግሌር የተባሉ ሁለት ሰዎች ምፅዋ ወደብ ደረሱ። ከዚያም ጉባት ከምፅዋ ለ6 ወራት ወደ ቆየበት ወደ ጎንደር ተጓዘ። ቀጥሎ እንደገና ወደ ምፅዋ ከተመለሰ በኋላ በኢትዮጵያ ውስጥ ሶስት ዓመታት ብቻ ቆይቶ በ1832 ዓ.ም ታሕሣሥ 12 ቀን ወደ ካይሮ ሄዷል።
21. 4 - ሌላ ቡድን ደግሞ በጥቅምት ወር 1834 ዓ.ም ካይሮን ለቆ ወደ ኢትዮጵያ መጣ። ኢዘንበርግ የተባለው ሰው አድዋ ተቀምጦ መሥራት ጀመረ። ወንጌሎችንም ወደ ትግራይ ለመተርጎም ብዙ ጊዜውን አሳለፈ።
21. 5 - በሰኔ ወር 1837 ዓ.ም ንጉሥ ሳህለ ሥላሴ ከነዚህ ሚሲዮናውያን መካከል ጥቂቶቹ ወደ ሸዋ እንዲመጡ ጋብዘው ነበር፤ ይሁን እንጂ የሚመጣ ሚሲዮናዊ አልተገኘም።
21. 6 - በመጋቢት ወር 1838 ዓ.ም በአድዋ የነበሩት ሚሲዮናውያን ግለት ኢዘንበርግ፣ ብለምሐርዲትና ክራፕት አድዋን ለቀው እንዲወጡ ተገደዱ፤ የእንግሊዝ ቤተ ክርስቲያን በዚያ ሥፍራ ጀምሮው የነበረው ሥራም በዚሁ አብቅቷል።
21. 7 - ኢዘንበርግና ክራፕት የንጉሥ ሳህለ ሥላሴን ጥሪ እንደገና ለመቀስቀስ ጥረዋል፤ የእጅታ መልስ ካገኙ በኋላም በሰኔ ወር 1839 ዓ.ም አንኮበር ገብተዋል። ኢዘንበርግ አንድ ዓመት ቆይቶ ወደ ግልታ ተመልሷል። ክራፕት ሁለት ዓመታት ያህል ከኖረ በኋላ በ1842 ዓ.ም መጋቢት 12 ቀን ከአንኮበር ወጥቷል።
21. 8 - ኢዘንበርግና ክራፕት ቆይተው በ1843 ዓ.ም ወደ አድዋ ለመመለስ ሌላ ጥረት አድርገው ነበር፤ ይሁን እንጂ ከዚያ ስለተባረሩ በሐምሌ ወር 1843 ዓ.ም ምፅዋን ለቀው ወጥተዋል።
21. 9 - እነዚህ ሰዎች የነበራቸው ዓላማ የእግዚአብሔርን ቃል በማሰራጨትና በእርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ሥራ ውስጥ ተሳትፎ በማድረግ የሰሜን አብያተ ክርስቲያናትን ማነቃቃት ነበር። የአገሪቱ የአስተዳደር ሁኔታ ሁለተኛውን ዕቅዳቸው ተግባራዊ እንዲያደርጉ ስላልፈቀደላቸው ሥፍራቸውን እንደያዙ ሊቆዩ አልቻሉም።

ክፍል ሶስት

ክርስትና ከሰሜን አውሮፓ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት

ምዕራፍ ሃያ ሁለት፤ - የሉተራን ቤተክርስቲያን የወንጌል መልእክተኞች

22. 1 - በ1855 ዓ.ም መጋቢት 19 ቀን ጂ.ግርቴን ፍላድ የተባለው መልእክተኛ ራሱን «መናኝ ወንድማማች» ብሎ የሚጠራውን ቡድን በመምራት እንዲያላምደው ክራፕትን ይዞ ኢትዮጵያ ገባ። እነዚህም ሰዎች 4 ወራት በኢትዮጵያ ቆይተው ወደ አውሮፓ ተመልሰዋል።

22. 2 - ጄ.ግርቲን ፍላጅ፡ ሲ.በንደር፡ ጄ.ጄ.የርና ጄ.ኪየንዝለን ሥራቸውን ለመጀመር በግንቦት ወር 1856 ዓ.ም. ወደ ኢትዮጵያ ተመልሰዋል። እነዚህ ሰዎች ትምህርት ቤት ከፍተው የፈላሻ ተማሪዎችን ሰበዋል። በ1860 ዓ.ም. እጼ ቴዎድሮስ ጋፋት በተባለው ሥፍራ መሪት ሰጥተዋቸው ማስተማርና መስበክ ጀምረዋል። ይሁን እንጂ ተሰጥቷቸው የነበረው ነፃነት ወዲያው ገደብ የተደረገበት ሲሆን እንዲያውም በመጨረሻ ላይ በ1868 ዓ.ም. ሥራቸው ታገዷል።
22. 3 - ግርቲን ፍላጅ 1859 ዓ.ም የተለየ የፈላሻ ሚስቱን መሥርቶ ነበር። በመጀመሪያ የእርሱ ረዳት ሆኖ የመጣው እስተርን የተባለው ሰው ኢትዮጵያ የደረሰው 1860 ዓ.ም. ነበር። በ1868 ዓ.ም. ቴዎድሮስ በመቅደላ ከዋተ በኋላ በግዞት ላይ የነበሩት ሰዎች ሁሉ ከጀኔራል ኖፒር ጋር እንዲወጡ እስከተገደዱበት ወቅት ድረስ ይህ ሥራ አልተቋረጠም።
22. 4 - ከሰዊድን የመጡት መልእክተኞች ምፅዋ የደረሱት በ1866 ዓ.ም. መጋቢት 15 ቀን ነበር። እነዚህም ሰዎች የሉተራን ቤተ ክርስቲያንን የመሠረቱ ሲሆን ሐላባቸውም በደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ በእርሞ ሕዝብ መካከል ወንጌል መስበክ ነበር።
22. 4ሀ - አስተዳደር ነክ ከሆኑ ጉዳዮች የተነሳ እነዚህ ሰዎች ከሰሜን ሊንቀሳቀሱ ባለመቻላቸው እዚያው የእግዚአብሔርን ቃል ማሠራጨትና ወንጌልን መስበክ ተጠለዋል። አገልግሎታቸውም የኤርትራን ወንጌላዊት ቤተ ክርስቲያን አስገኝቷል።
22. 4ለ - ይሁን እንጂ በሰሜን በቆዩባቸው ዓመታት ወደ ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ ከሚጓዙ ሰዎች ጋር የተገናኙ ሲሆን እነዚህም ሰዎች መጽሐፍ ቅዱስን እንዲያሰራጩ፤ እንዲያነቡትና ትምህርቱንም እንዲከተሉ አበረታችተዋቸዋል።
22. 4ሐ - በዚህ አካባቢ ከፈጸሙት ሙከራ ውስጥ እጅግ የተሳካላቸው አናሲሞስ ነሲቡ መጽሐፍ ቅዱስን ወደ እርምኞ እንዲተረጉሙ ማደፋፈራቸው ነው። ይህም ትርጉም በ1899 ዓ.ም. ታትሟል።
22. 4መ - አዲስ አበባ ተቀምጦ ለመሥራት ከምኒልክ ፈቃድ ያገኘው የመጀመሪያው የሉተራን ወንጌላዊ ሲደር ቴስት የተባለ ሰው ሲሆን ይኸውም በ1904 ዓ.ም. ነበር። ይህ ሰው ከፍተኛ ተቃውሞ ቢደርስበትም በመጨረሻ ትምህርት ቤት እንዲከፍት ተፈቅዶለታል። እርሱ ማሕበረ ምዕመናን ሊያቋቁም ባይችልም እንኳ እርሱን የተካው ሰው በ1921 ዓ.ም. ቤተ ክርስቲያንን መሥርቷል።
22. 5 - «መናሻ ወንድማማች» ተብሎ ይጠራ የነበረው ቡድን አባላት የነበሩት ጄ.ማየርና ጄ.ጄ.ግራይነር በባሌ ክፍለ ሀገር ሥራ እንዲጀምሩ በጥር ወር 1881 ዓ.ም ከምኒልክ ፈቃድ ተሰጥቷቸው ነበር።
22. 5ሀ - ከ 1881 - 1926 ዓ.ም የኢትዮጵያ ጳጳስ የነበሩት አቡነ ማቴዎስ በ1855 ዓ.ም ምኒልክ የውጭ አገር ወንጌላውያንን ሁሉ ከአገሩ እንዲያስወጣ አስገድደውት

በመጋቢት ወር 1886 ዓ.ም. ሁሉንም ጡብት ሁኔታ ተሰብስበው በጎብረት ወደ ጠረፍ ተጉዘዋል።

22. 6 - ከጠላት ወረራ ትንሽ ቀደም ብሎ ሁለት የሉተራን ቡድኖች ወደ ኢትዮጵያ መጥተዋል። እነርሱም የመጽሐፍ ቅዱስ ወዳጆች የተባሉት ከሰዊድንና አገልጋዮች የተባሉት ከሄመንስበርግ ሚሲዮን ነበሩ።

22. 7 - እነዚህ ሰዎች ይሰሩበት የነበረው አካባቢ መልካዓ ምድራዊ አቀማመጥ፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ግፊትና በተጨማሪ ክርስትናን የመንግሥት ኃይማኖት ሊያደርግ ይጥር የነበረው አገዛዝ መልእክተኞቹ ቢያንስ ከኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ጋር ተባብረው እንዲሠሩ ከማድረግ በቀር ሌላ አማራጭ እንዲፈልጉ አልፈቀደላቸውም ነበር።

22. 8 - በ1920 ዓ.ም. አንድ ማሕበረ ምዕመናን በአዲስ አበባ ተመሥርቶ ነበር። ይህም ቤተ ክርስቲያን ከኤርትራ ወንጌላዊት ቤተ ክርስቲያን ጋር ግንኙነት ነበረው። በጣልያን ወረራ ወቅትና ከዚያም በኋላ ሥራው መሥፋፋት ጀምሮ ነበር። ይህም በመጨረሻ ላይ መካነ ኢየሱስ ቤተ ክርስቲያንን አስገኝቷል። ሆኖም ይህ በሌላ ሥፍራ ሰፋ ባለ ሁኔታ ይብራራል።

ክፍል አራት

ክርስትና ከሰሜን አሜሪካ ወደ ኢትዮጵያ መግባት

ምዕራፍ ሃያ ሶስት፡ - የአዳዲስ አበባ የተከሰቱ ክርስቲያኖች እንቅስቃሴ ጅማራ

ከሰሜን አሜሪካ ወደ ኢትዮጵያ የገቡት የወንጌል መልእክተኞች ከአሜሪካን ፕሪስቢቴሪያን ቤተ ክርስቲያን ጋር የተያያዙ ሰዎች ነበሩ። እነዚህ መልእክተኞች በ1922 ወደ ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ ገብተው በላዩ(ደምቢዶሎ)ና ጉሬ ሁለት የአገልግሎት መስኮችን ከፍተዋል። በኋላም ዶክተር ቶማስ ላምቢ በአዲስ አበባ ሆስፒታል አቋቁሟል።

በ1924 ዓ.ም. የአድቬንቲስት ቤተ ክርስቲያን የወንጌል መልእክተኞች በአዲስ ዓለም፣ በደሴ፣ በደብረታቦር ወዘተ. በተለያዩ የኢትዮጵያ ክፍላተ ሐገሮች ውስጥ አገልግሎት ጀምረዋል።

በታህሳሥ ወር 1927 ዓ.ም. የሱዳን ኢንቴሪዮር ሚስዮን የተባለው ድርጅት አባላት የነበሩት ዘጠኝ የወንጌል መልእክተኞች አዲስ አበባ ገብተዋል፤ መሪያቸውም ዶክተር ቶማስ ላምቢ ነበር።

ክፍል አምስት

ምዕራፍ ሃያ አራት፡ - ክርስትና ከ1933 ዓ.ም. ወዲህ

24. 1 - በዚህ ምዕራፍ ውስጥ በይበልጥ ትኩረት የምናደርገው በፕሪስቢቴሪያን ቤተ ክርስቲያንና በሱዳን ኢንተሪዮር ግሊዮን የወንጌል መልእክተኞች ላይ ነው። አስቀድመን የነዚህ ወንጌላውያን ግንኙነት በአጭሩ እናመለክታለን።
24. 1ሀ - የሰሜን አሜሪካን ፕሪስቢቴሪያን ቤተ ክርስቲያን በጆን ኬልጂን ትምህርት ላይ የሚያተኩር ሰፊ ማህበራዊ-ምዕመናን ያቀፈ ቤተ ክርስቲያን ነው። በእነዚህ ማህበራዊ-ምዕመናን መካከል ያለው ልዩነት የትምህርት ክርስትና ሳይሆን የአስተዳደር መሆኑ ስሙ ራሱ ይጠቁማል። እነዚህ ምዕመናን ቤተ ክርስቲያን በሽግግራዎች እንጂ አንድ ሰው ጳጳስ ተደርጎ ለመሥራት አይገባም የሚሉ ናቸው።
24. 1ለ - በሌላ በኩል ደግሞ ሱዳን ኢንተሪዮር ግሊዮን ሌሎች ክርስቲያኖች በሌላባቸው ሥፍራዎች ሄደው ወንጌልን ሲሰብኩ ማህበር የመሠረቱ ሰዎች ነበሩ። የዚህ ማህበር አባላት በሙሉ የትም ቦታ ቢኖሩና ቢያገለግሉም የሌሎቹ አብያተ ክርስቲያናትም ደግሞ አባላት ነበሩ። ስለዚህ የዚህ ማህበር ዓላማ እርሱን መሰል ማህበራት ማጽዳም ሳይሆን ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስን እንደ አዳኛቸው የተቀበሉት ሰዎች በአዲስ ኪዳን ትምህርት መሠረት ቤተ ክርስቲያን እንዲያጽፉ በሰብከቱ አማካይነት ማደፋፈር ነበር።
24. 2 - እነዚህም ማህበራት የቀደሙት የወንጌል መልእክተኞች ያላገኟቸውን የሥራ ዕድሎች አግኝተዋል። ይህም ሁኔታ ሥራቸው በተለየ መንገድ እንዲያድግ ረድቷል። ካገኟቸውም ጥቅሞች መካከል ቀጥለው የተጠቀሱት የፓፕባቸዋል፡-
24. 2ሀ - ከመንግሥት አዲስ ፈቃድ አግኝተዋል። ለመንግሥት አገልግሎት እንዲሰጡ ጩራ አልተገደዱም። የመስበክ ነፃነት ተሰጥቷቸው ነበር። ትምህርት ቤቶችንና የጤና ጣቢያዎችን እንዲከፍቱ ተፈቅዶላቸዋል። በተጨማሪ ከቀድሞው የበለጠ በአገሪቱ ውስጥ በጣም ሩቅ በሆኑ የገጠሮች አካባቢዎች እንዲሠፍሩ ተፈቅዶላቸዋል።
24. 2ለ - የሠፈሩባቸውም አዳዲስ አካባቢዎች ከእነርሱ በፊት የነበሩት የወንጌል መልእክተኞች ከሠፈሩባቸው ሥፍራዎች ከብዙ አንጻር ይለያሉ።
24. 2ለ 1 - የሰሜን አብያተ ክርስቲያናት ካህናትና መሃበላት ሥራ በደቡብና በምዕራብ በብዙ አካባቢዎች ባሕላዊው ኃይማኖት እንዲንኮታኮት አድርጓል። አልፎ አልፎ ማዕከላዊው መንግሥትም ደግሞ ባሕላዊ ኃይማኖትን ለመደምሰስ የጣረባቸው ወቅቶች ነበሩ። አንድ ኃይማኖት ቢነቀልም በሌላ አልተተካም ነበር።
24. 2ለ 2 - የደቡብና የምዕራብ ሕዝብ የሰሜን አብያተ ክርስቲያናት በመሆን የሰሜንን ባሕል እንዲቀበሉ ተገግፋቸው ነበር። ይህ ዓይነቱ ለውጥ የብዙ ትውልዶች ዘመን ያስፈልገዋል፤ ይሁን እንጂ ሕዝቡ አዲስ ሐሳቦችንና ለውጥን ተቀባይ ነበር ለማለት ያስደፍራል።

24. 2ሐ 3 - ከነዚህም መካከል አብዛኛዎቻቸው የሰሜን አብያተ ክርስቲያናት አባላት ሊሆኑ ተጠምቀው ነበር፤ ሆኖም አባልነታቸው አይሰማቸውም ነበር። አብዛኛውን ጊዜ አባልነት እንዲቀበሉ የተደረጉት በምርጫ ሳይሆን በግዳጅ ስለነበር ይህ ሊያስደንቅን አይገባም።
24. 2ሐ - ሁለቱ የሰሜን አሜሪካ ድርጅቶች አዳዲስ አብያተ ክርስቲያናትን ከመመሥረት አንጻር የነበራቸው አቋም ከሞላ ጎደል ተመሳሳይ ነበር። ሁለቱም ድርጅቶች እንዲሠሩ የተፈቀደላቸው የማንኛውም ሌላ ቤተ ክርስቲያን አባላት በማይሠሩባቸው አካባቢዎች ነበር። እነዚህ ድርጅቶችም ልክ እንደ ሰሜን አብያተ ክርስቲያናት እንደ መጽሐፍ ቅዱስ ቃል የሆኑና በሥልጣንም ከእነርሱ የሚተካክሉ አብያተ ክርስቲያናት በደቡብና በምዕራብ ሊመሠረቱ በመንፈስ ቅዱስና በእግዚአብሔር ቃል መሠረት አስበው ነበር።
24. 2ሐ 1 - በምዕራብ የነበሩት የፕሪስቢቴሪያን ቤተ ክርስቲያን ወንጌላውያን በመጀመሪያ ላይ በነርሱ ስብከት አማካይነት የተለወጡትን ሰዎች በሰሜን አብያተ ክርስቲያናት ተቀባይነት ይኖራቸዋል የሚል ተስፋ ነበራቸው። ይህን እንደማይቻል ሊታወቅ ማሕበረ ምዕመናኑ በሙሉ ተቀላቅለው በኋላ የቤቴል ቤተ ክርስቲያን ተብለዋል።
24. 2ሐ 2 - በደቡብ የነበሩት የሱዳን ኢንቴሪዮር ሚሲዮን አገልጋዮች አዳዲስ አማኞች የሰሜን አብያተ ክርስቲያናት አባላት ለመሆን እንዲጥሩ አልገፋቸውም። የራሳቸው የሆኑ አብያተ ክርስቲያናት እንዲያቋቁሙ አደፋረዋቸዋል። ብዙ ማሕበረ ምዕመናን የተመሠረቱ ቢሆኑም እንኳ ከጣሊያን ወረራ በፊት የራሳቸው የሆነ አገር አቀፍ ማህበር አላቋቋሙም።
24. 3 - እነዚህ የወንጌል መልእክተኞች የቤተ ክርስቲያን ወላጆች መንፈስ ቅዱስና የእርሱ መገልገያ የሆነው የእግዚአብሔር ቃል መሆናቸውን ስላመኑ በተቻለ መጠን ቶሎ ብለው የመጽሐፍ ቅዱስ ክፍሎችን ወደ ተለያዩ ቋንቋዎች መተርጎም ጀመሩ። የምዕራብ ክርስቲያኖች የኦርምኛውም መጽሐፍ ቅዱስ እንዲጠቀሙ ያደፋፍሩ ነበር፤ 11.9 ተመልከቱ። በደቡብ ደግሞ አንዳንድ አዳዲስ ክርስቲያኖች በአማርኛው መጽሐፍ ቅዱስ ሊጠቀሙ ችለው ነበር።
24. 4 - እነዚህ መልእክተኞች ሥራቸው ሶስት ክፍሎች እንዳሉት ተረድተዋል፤ እነርሱም፡- መስበክ፣ የመጀመሪያዎቹን ማሕበረ-ምዕመናን ማቋቋምና ከዚያም ለአዳዲስ አብያተ ክርስቲያናት መሪዎች የእግዚአብሔርን ቃል ማስተማር ነበሩ።
24. 5 - የፕሪስቢቴሪያን ቤተ ክርስቲያን በምዕራብ ታገለገል ነበር፤ በአዲስ አበባም ደግሞ ማሕበረ ምዕመናን ነበራት። የሱዳን ኢንቴሪዮር ሚሲዮን በደብረ ማርቆስና በላሊበላ ማለት በሰሜን ሁለት ጣቢያዎች፣ በጅማና በአጋሮ ማለት በምዕራብ ሁለት ጣቢያዎች እና ሌሎች ብዙ ጣቢያዎች ደግሞ በደቡብ ነበሩት።
24. 6 - ከጣሊያን ወረራ በፊት በምዕራብ፣ በሲዳሞ፣ በወላይታ፣ በከምባታ፣ በሐዲያና በአዲስ አበባ አዳዲስ አብያተ ክርስቲያናት ተመሥርተው ነበር። እነዚህ ሁሉ የተደራጁት በአዳዲስ ክርስቲያኖች ነበር። አገልግሎቶች ይከናወኑ የነበረው እነርሱ

በፈቀደቸው መንገዶች፡ በራሳቸው ቋንቋ በተዘጋጁ መዝሙሮችና ሽማግሌዎች ወይም መጋቢዎች በምዕመናኑ ተመርጠው በመሰበክ ነበር።

24.7 - የሰባተኛው ቀን አድጼንቲስት ቤተ ክርስቲያን በአዲስ ዓለም፡ በደሴና በደብረ ታቦር የሚያገለግሉ መልእክተኞች ነበሯት። እነርሱም መጽሐፍ ቅዱስን ሰብከዋል፡ አዳዲስ ክርስቲያኖች በመንፈስ ቅዱስና በእግዚአብሔር ቃል ላይ ተደግፈው አዳዲስ አብያተ ክርስቲያናትን እንዲመሠርቱ ሊያደፋፍሩ ጥረዋል። ለአምልኮ የተፈቀደው ቅዳሜ እንደሆነና መከበርም እንዳለበት አጥብቀው ስለሚናገሩ በዚህ ነጥብ ከሌሎች ክርስቲያኖች ተለይተዋል።

መደምደሚያ

በሶሪያና በግብፅ የወንጌል መልእክተኞች አማካይነት አብያተ ክርስቲያናት በሰሜን እንደተቋቋሙ ሁሉ በአውሮፓ፡ በሰሜን አውሮፓና በሰሜን አሜሪካ ወንጌላውያን አማካይነት አብያተ ክርስቲያናት በደቡብ ምዕራብም ተመሥርተዋል።

በሰሜን፡ በደቡብ፡ በምሥራቅና በምዕራብ የተቋቋሙት አብያተ ክርስቲያናት ወላጆች አንድ ናቸው። በአብያተ ክርስቲያናት ውስጥ ስንዴና እንክርዳዶች አሉ። የአብያተ ክርስቲያናት ሁሉ ተግባር አንድ ነው፤ ይኸውም መንፈስ ቅዱስ አዳዲስ ክርስቲያኖች እንዲወለዱና ሌሎች ብዙ አዳዲስ አብያተ ክርስቲያናት እንዲመሠረቱ ለማድረግ የእግዚአብሔርን ቃል መስበክ ነው።